

ציפיות הורים לגבי תכני הלימוד במסגרת בית הספר - דו"ח מחקר

המחקר ביזמת קרן פוזן ובתמיכתה נערך על-ידי גב' קארין בר זפרופ' אפרים יער. איסוף הנתונים נעשה על-ידי 'מכון ב.ג. כהן למחקרי דעת קהל' באוניברסיטת תל-אביב.

תוכן העניינים

39	מבוא
40	תקציר
42	מתודולוגיה
43	ממצאים
43	מהי 'זהות יהודית'?
46	העדפות הורים לגבי תכנים יהודיים הנלמדים במסגרת בית הספר
66	אופן חגיגת חגים ומועדי ישראל בקרב משפחות בישראל
72	סיכום
74	נספחים
74	נספח 1: שאלון המחקר (שלב א')
86	נספח 2: שאלון המחקר (שלב ב')

מבוא

סוגיית חוסנה וחיינויותה של הזהות היהודית בקרב הציבור היהודי במדינת ישראל היא נושא שנמצא באופן קבוע בשיח הציבורי במדינת ישראל.

מקובלה היא שסוגייה זו נמצאת בבסיס המפעל של התנועה הציונית ומדינת ישראל וכי דמותה של מדינת ישראל, כמדינה יהודית ודמוקרטית, מותנית בתשתית יהודית חזקה בקרב הציבור החי במרחב החילוני.

רבות נאמר ונכתב על משבר הזהות היהודית בקרב הציבור החילוני, ובשנים האחרונות קודמו יוזמות רבות העוסקות בסוגייה זו, שמטרתן חיזוק הזהות היהודית.

נציין שלוש אבני דרך חשובות מהשנים האחרונות:

- דו"ח ועדת שנהר, שפורסם ב־1994, ועסק בזהות יהודית ובלימודי יהדות במערכת החינוך הממלכתית כללית. מסקנות הדו"ח אומצו על-ידי כל שרי החינוך מאז, ולפחות ברמות של הצהרת מדיניות, מתקיים מאמץ עקבי ורב־שנתי ליישמן במגוון דרכים.
  - תופעת "תנועת הארגונים האזרחיים": בעשרים השנים האחרונות קמו עשרות עמותות, שבמוקד מטרתיהן עומד חיזוק הזהות היהודית ובניית כלים ותכנים לביטויים במסגרת השקפת עולם חילונית ודתית ליברלית. ארגונים אלו הם תופעה רחבה והם ממקדים את פעולתם הן במערכת החינוך הפורמאלית והן במערכות קהילתיות ובחינוך הבלתי־פורמאלי.
  - בשנתיים האחרונות יותר ויותר גורמים, העוסקים בהערכת המצב הלאומי ובהערכת מרכיבי הביטחון הלאומי, מוסיפים את מרכיב הזהות היהודית, על מגוון ביטוייו, כמרכיב מרכזי במכלול היוצר חוסן וביטחון לאומי, לצדם של מרכיבים מקובלים יותר, כגון ביטחון, כלכלה וחברה.
- בין מגוון הקולות המעצבים את המהלכים שמטרתם לקדם תחום זה, נמצא קולם של סוכני השינוי העוסקים במלאכה וכן קולם והשקפתם של המומחים. בולט מאוד בחסרונם קולו של ציבור היעד לפעולות אלו, קול הורי הילדים הנמצאים במערכת החינוך הממלכתית כללית.
- המחקר הנוכחי, שנערך ביוזמת ובתמיכת קרן פזון, מנסה לתת מענה לחסר זה ומטרתו הן:
- להשמיע את קולו של ציבור ההורים החילוניים בישראל, שילדיהם לומדים בבתי הספר הממלכתיים, במובחן מקולן של קבוצות אחרות בחברה הישראלית.
  - לאתר ולמקד את ציפיות ההורים מבית הספר בתחום לימודי היהדות וההתמודדות החינוכית עם סוגיית הזהות היהודית.
  - ללמוד ולהבין את תפיסת הזהות היהודית של ההורים עצמם.
  - ללמוד ולהבין את הפרקטיקות – דפוסי העשייה וההתנהגות – של הנשאלים במסגרת האישית והמשפחתית שלהם.
- אנחנו מאמינים שממצאי הסקר הזה, מעבר לעניין הרב שיש בהם כממצאים מחקריים ומקצועיים, ישמשו לקידום העשייה החינוכית והחברתית בתחום החשוב הזה.

תקציר

איסוף הנתונים נעשה בשני שלבים: השלב הראשון התבצע בנובמבר 2002 ובו נאספו נתונים באמצעות ראיונות טלפוניים, שנערכו על-ידי 'מכון ב.י. כהן' למחקרי דעת קהל' באוניברסיטת תל-אביב. המדגם כלל 500 מרואיינים, הורים לילדים הלומדים בשנת הלימודים תשס"ג (2002-2003), בכיתות א'-ו"ב (גילאי 6-18), במערכת החינוך הממלכתית, ומגדירים את זהותם ביחס לדת כ'חילונית' או 'בין מסורתית לחילונית'. המדגם היה אקראי מתוך אוכלוסיית ההורים החילוניים לילדים הלומדים במערכת החינוך הממלכתית.

השלב השני התבצע כחודשים דצמבר 2002 עד פברואר 2003 ובו נאספו נתונים באמצעות ראיונות מפורטים, פנים אל פנים, על-ידי סוקרים מ'מכון ב.י. כהן'. בשלב זה, רואיינו 50 מרואיינים שנדגמו בסקר הטלפוני בשלב הראשון, והביעו את הסכמתם להשתתף בסקר המשך, פנים אל פנים. 50 המרואיינים מייצגים מגוון של מאפיינים דמוגרפיים (עם זאת, אין בגיוון זה ייצוג סטטיסטי). אוכלוסיית המדגם בשלב השני כללה 31 אמהות ו-19 אבות, מרביתם בגילאים 30-49 (41 מההורים) וקצת פחות ממחציתם (21 הורים) בעלי תואר אקדמי. מתוך 50 המרואיינים, 15 הם ממוצא מזרחי, 18 ממוצא אשכנזי, 8 ילידי ברית המועצות ו-9 ילידי ישראל.

עיקר הממצאים

העדפות הורים לגבי תכנים יהודיים ומקצועות הנלמדים במסגרת בית הספר

בבחינת העדפות הורים לגבי תכנים יהודיים הנלמדים (או לא נלמדים) במסגרת תכנית הלימודים בבית הספר, עולה כי בראש ההעדפות ובפער ניכר מהנושאים האחרים נמצא נושא תולדות הציונות ומדינת ישראל. אחריו נמצא הנושא יהדות ודמוקרטיה. בהפרש גדול ניתן למצוא את הנושאים הקשורים בזהות היהודית-דתית, כמו תלמוד, שולחן ערוך, מדרשי אגדה וסידור תפילה. בין שני קטבים אלה, ניתן למצוא נושאים, כמו אישים יהודים שתרמו לתרבות ולמדע, ארכיאולוגיה של ארץ-ישראל, ידיעת הארץ ונושא יהדות התפוצות כיום.

בבחינת העדפות הורים, לגבי המקצועות הנלמדים במסגרת תכנית הלימודים, נמצא כי קיימת העדפה למקצועות האוניברסליים, כמו מתמטיקה ומחשבים. מקצועות חשובים נוספים הם היסטוריה של עם ישראל, היסטוריה כללית וביולוגיה. דווקא מקצוע התנ"ך נתפס כחשוב פחות. המקצוע הנתפס כחשוב פחות מכולם הוא ציור ואומנות.

בבחינת מידת החשיבות שמייחסים הורים לפעילויות במסגרת תכנית הלימודים, כחלק מגיבוש הזהות היהודית, נמצא כי ביקור במוזיאון 'יד ושם' או ב'לוחמי הגיטאות' וביקור ב'בית התפוצות' נמצאים בראש הפעילויות, מבחינת מידת החשיבות המיוחסת להם. הפעילויות האחרות מדורגות באופן הבא: מפגשים עם נוער יהודי מהתפוצות המבקר בארץ, ביקור במוזיאון 'לתולדות ההתיישבות הציונית' וסמינר מרוכז לזהות יהודית וציונית.

מהי 'זהות יהודית'?

ההורים נשאלו איזו מבין שתי הגדרות של המושג יהדות, מקובלת עליהם יותר. האם ההגדרה כי יהדות היא הדת של העם היהודי או ההגדרה כי יהדות היא המורשת התרבותית והלאומית של העם היהודי. על מרבית מההורים, 67%, מקובלת יותר ההגדרה האחרונה, בעוד שכי-24% מההורים סבורים, כי ההגדרה המקובלת יותר על דעתם, היא כי היהדות היא הדת של העם היהודי. מיעוט בקרב ההורים טוענים, כי לדעתם שתי ההגדרות מקובלות במידה שווה.

כשנשאלו ההורים מהו, לדעתם, הפירוש של 'להיות יהודי', ענו מרביתם כי להיות יהודי פירושו להיות שייך לעם היהודי; רק מעטים מאוד טענו, כי להיות יהודי פירושו להיות שייך לדת היהודית. מעט מההורים טענו, כי להיות יהודי פירושו להיות שייך גם לעם היהודי וגם לדת היהודית.

לגבי ההחלטה 'איזו משתי הזהויות, יהודית או ישראלית, חשובה לך יותר' לא נמצאה הכרעה חד־משמעית: חלק מההורים טענו כי הזהות היהודית היא זו החשובה להם יותר, וחלק טענו כי דווקא הזהות הישראלית היא החשובה יותר. שיעור דומה לשתי הקבוצות הנ"ל טען, כי שתי הזהויות חשובות להם במידה שווה.

אופן חגיגת חגים ומועדים בקרב משפחות בישראל

רוב המשפחות נוהגות לחגוג את חג הפסח לפי ההלכה היהודית¹ או שהן משלבות היבטים חילוניים ודתיים. ראש השנה וחג החנוכה נחגגים באותה מתכונת, אמנם בקרב קבוצה קטנה יותר מהמשפחות, אך עדיין קבוצה זו מהווה את רוב ההורים. רק אחוז קטן ביותר אינו חוגג כלל חגים אלו. חג השבועות, לעומת זאת, נחגג באותה מתכונת רק בקרב כמחצית מהמשפחות.

האם הורים מעדיפים שחגים ומועדים יצינו במסגרת בית הספר ובאיזו מתכונת?

מרבית מכלל ההורים מעונינים מאוד שבבית הספר, שבו לומד ילדם, יצינו את חגי ומועדי ישראל; רק אחוז מבוטל אינם מעונינים בכך. לגבי חג השבועות, 47% מעדיפים כי יושם דגש לגבי השילוב בין חג הקציר והטבע לבין הברית בין העם לאלוהיו בעת מתן התורה בהר סיני; יותר מ-36% היו מעדיפים להדגיש רק את חג הקציר והטבע. בהתייחס לחג הפסח, קיימת הסכמה ברורה בקרב כלל ההורים, כי לסיפור יציאת מצרים יש משמעות וחשיבות, גם אם הוא לא התרחש.

¹ קטגוריות התשובה האפשריות היו: חוגגים לפי ההלכה היהודית, משלבים היבטים חילוניים ודתיים, חוגגים באופן חילוני וכלל לא חוגגים, כאשר המראיין נדרש לבחור באפשרות תשובה אחת ללא כל ניסיון להסביר את משמעות הקטגוריות מצד המראיין.

מתודולוגיה

אוכלוסיית המחקר

המחקר התבצע בקרב האוכלוסייה היהודית החילונית. אוכלוסיית המחקר כללה הורים לילדים בגיל בית-ספר, הלומדים בשנת הלימודים תשס"ג (2002-2003), במערכת החינוך הממלכתית. בקרב קבוצה זו נעשתה אבחנה בין הורים המגדירים את זהותם ביחס לדת כ'חילונית' לבין הורים המגדירים את זהותם ביחס לדת 'בין מסורתית לחילונית'.

מדגם ואיסוף נתונים

בשלב הראשון, המדגם כלל 500 מרואיינים, הורים לילדים הלומדים בשנת הלימוד הנוכחית, בכיתות א'-ו"ב (גילאי 6-18), במערכת החינוך הממלכתית, המגדירים את זהותם היהודית כ'חילונית' או 'בין מסורתית לחילונית' (פירוט בלוח 1). הנתונים נאספו באמצעות ראיונות טלפוניים, שהתבצעו במחצית הראשונה של חודש נובמבר 2002. הדגימה הייתה אקראית והתבצעה מתוך מאגר מספרי הטלפון של בזק, המסופק באמצעות תוכנת 'דבש'.

לוח 1. התפלגות המרואיינים על-פי הגדרת הזהות היהודית

סה"כ	'חילוני'	'בין מסורתית לחילוני'	
500	330	170	מספר המרואיינים
100%	66%	34%	אחוז מתוך המדגם

בשלב השני, המדגם כלל 50 מרואיינים: מתוך המרואיינים שהשתתפו בשלב הראשון והביעו את הסכמתם להשתתף בסקר פנים אל פנים, נדגמו מרואיינים בעלי מאפיינים דמוגרפיים מגוונים. הנתונים נאספו באמצעות ראיונות פנים אל פנים, לאחר תיאום מראש עם המרואיינים. בשני השלבים, הראיונות בוצעו על-ידי סוקרי 'מכון ב.י. כהן למחקר דעת קהל' באוניברסיטת תל-אביב.

השאלון

בשלב הראשון, שאלון המחקר כלל שאלות סגורות כלליות לגבי הגדרות זהות שונות בקרב ההורים, וכן שאלות לגבי המתכונת שבה נוהגים לחגוג חגים ומועדים בחוג המשפחה בישראל. במרכז השאלון, נבחנו העדפות וציפיות ההורים ביחס לתכנים, לנושאים ולמקצועות שונים הנכללים בתכנית הלימודים הקיימת במערכת החינוך הממלכתית. נוסף על כך, המרואיינים נשאלו לגבי העדפות וציפיות ביחס לתכנים שאינם נכללים בתכנית הלימודים (נספח 1).

בשלב השני, השאלון כלל שאלות סגורות (מתוך השאלון שהועבר בשלב הראשון) וכן שאלות פתוחות, במטרה להעמיק את הידע לגבי תשובות המרואיינים לשאלות הסגורות, לאתר את ציפיות ההורים מבית הספר בתחום לימודי היהדות וללמוד את תפיסת הזהות היהודית של ההורים עצמם ואת הפרקטיקות הנהוגות במסגרת המשפחתית ביחס ללוח המועדים היהודי והישראלי (נספח 2).

חשוב לציין, כי הנושאים הנבחרים במחקר הם מורכבים ונוגעים לעצם הזהות של המשיב. על כן, תפקיד הראיונות המפורטים היה להעמיק את ההבנה בדבר הנושאים הקשורים בזהות וכן להעמיק את הפרשנות הניתנת על-ידי המראיינים לתכנים הקשורים בזהות ובדת היהודית. גם בראיונות העומק היו מראיינים שנתקלו בקושי להביע את דעתם ועמדותיהם בנושאים השונים.

ניתוח הנתונים

הדו"ח הנוכחי מציג ממצאים על בסיס התפלגות התשובות של המראיינים. הניתוחים כוללים התפלגות שכיחויות של משתני המחקר המוצגת עבור כלל המדגם. במשתנים שבהם נמצאו הבדלים בין קבוצות אוכלוסייה בעלי מאפיינים דמוגרפיים שונים, כמו מין, השכלה ומוצא, מתוארת התפלגות השכיחויות עבור תת-אוכלוסיות אלו (במקרים שבהם לא מוצג ניתוח על-פי מאפיינים דמוגרפיים משמעות הדבר כי לא נמצאו הבדלים מובהקים). כדי להעמיק את ההבנה לגבי הממצאים הכמותיים, מוצגים בדוח דבריהם של ההורים כפי שעלו מראיונות מפורטים.

נמצאים

מהי 'זהות יהודית'?

האם יהדות היא הדת או המורשת התרבותית והלאומית של העם היהודי?

ההורים נשאלו איזו מבין שתי הגדרות של המושג יהדות, מקובלת עליהם יותר – האם ההגדרה כי יהדות היא הדת של העם היהודי או ההגדרה כי יהדות היא המורשת התרבותית והלאומית של העם היהודי. על מרבית מההורים – 67% מקובלת יותר ההגדרה של יהדות כמורשת התרבותית והלאומית של העם היהודי, בעוד ש-24% מההורים מציינים, כי ההגדרה המקובלת יותר על דעתם היא, שהיהדות היא הדת של העם היהודי. מיעוט מההורים (10%) טוענים, כי שתי ההגדרות מקובלות במידה שווה.²

האם 'להיות יהודי' פירושו להיות שייך לעם היהודי או לדת היהודית?

ההורים נשאלו מהו, לדעתם, הפירוש של 'להיות יהודי'. למעלה מ-75% סבורים, כי להיות יהודי פירושו להיות שייך לעם היהודי, ורק 10% חושבים, כי להיות יהודי פירושו להיות שייך לדת היהודית. כ-13% מהנשאלים טוענים, כי להיות יהודי פירושו להיות שייך גם לעם היהודי וגם לדת היהודית.³

כדי להעמיק את ההבנה בנושא זה, ההורים נשאלו בראיונות מכורטים מהו המאפיין העיקרי של היהדות: האם מורשת דתית, מורשת תרבותית, קבוצה אתנית או עם. התשובות בנושא זה היו מגוונות. חלק מההורים טוענים כי היהדות, לדעתם, היא שילוב של כלל המאפיינים כאשר המורשת התרבותית, הנתפסת בקיום מסורת ומנהגים משותפים, מהווה את חוט השני בין המרכיבים: "המורשת התרבותית היא זו שמבדילה אותנו מתרבויות אחרות, היא זו שמחברת אותנו למקורות שלנו – החברים, המשפחה, המדינה" (אם בת 42, ילידת ישראל, בעלת תואר אקדמי). הורים אחרים רואים

² אפשרות תשובה זו לא הוקראה למראיינים, אלא הייתה יזומה על ידם.

³ גם במקרה זה, מדובר בתשובה יזומה על-ידי המראיין.

בעם מאפיין עיקרי של היהדות וטוענים, כי מדובר בקבוצה של אנשים, מכל קצוות העולם, המזדהים ומתלכדים יחד ברגעי משבר לאורך ההיסטוריה. יש הורים שמתנגדים לאפיין את היהדות כמרכיב אתני, מתוך טענה כי היהדות היא מעבר לזרמים ולקבוצות השונות המוכלות בה, והיכולות לפרש אותה באופנים שונים על-פי פרקטיקות ומעשים שונים. לעומתם, יש הבוחרים לאפיין את היהדות כקבוצה אתנית "כי כולנו הגענו מאותו מקור" (אב בן 56, ממוצא אשכנזי, בעל תואר אקדמי). כלומר, היהדות היא מכנה משותף של כלל הקבוצות האתניות. קבוצה קטנה של הורים רואה כמאפיין עיקרי של היהדות את המורשת הדתית המכילה בתוכה את המורשת התרבותית.

זהות יהודית או זהות ישראלית?

לגבי השאלה 'איזו משתי הזהויות, יהודית או ישראלית, חשובה לך יותר' לא נמצאה הכרעה חד-משמעית: 37% מההורים טוענים, כי הזהות היהודית חשובה להם יותר, ואילו 34% מהם טוענים, כי דווקא הזהות הישראלית היא החשובה יותר. כ-28% מההורים טוענים, כי שתי הזהויות חשובות להם במידה שווה⁴.

הניסיון ללמוד יותר לגבי משמעות כל אחת מזהויות אלו ולגבי ההבדלים שביניהן, אם קיימים, מעלה ממצאים מעניינים: מתוך הראיונות המפורטים עולה, כי לדעת ההורים, זהות ישראלית היא זהות כללית יותר, הטמונה בהרגשת השייכות לארץ, לחברה ולמדינה. כלומר, זהות הקשורה (התלויה) במקום ובאזרחות. לעומת זאת, זהות יהודית מאפיינת אנשים המתחברים יותר לדת ועל כן זוהי זהות ללא הגבלה טריטוריאלית – זהות כזו יכולה לאפיין גם אנשים בתפוצות. הורים שטוענים כי זהות יהודית חשובה להם יותר, מסבירים זאת בכך, שזוהי זהות עתיקה יותר ועשירה יותר במובן התרבותי, והיא מקשרת אותם להיסטוריה ארוכת-שנים, כאשר הדגש החשוב ביותר בזהות זו הוא בערכים ובמוסר, שהם חזקים יותר מנושא הטריטוריה: "זהות יהודית זוהי מורשת רבת-שנים, היסטוריה וערכיות דתית, בעוד שזהות ישראלית נתפסת עבורי כמגורים במדינת ישראל" (אם בת 46, ממוצא מזרחי, בעלת השכלה תיכונית חלקית). לעומת זאת, הורים הסבורים כי הזהות הישראלית חשובה להם יותר טוענים, כי הם ישראלים מתוך בחירה ולא מתוך הכרח (בניגוד ליהדות), וכי הזהות הישראלית חזקה יותר בתקופה זו של מחלוקות בנוגע למדינת ישראל. ישראליות באה לידי ביטוי בשירות בצבא, בקיום זכות הבחירה ובשייכות למקום. ראוי לציין, כי בדומה לממצאים הכמותיים, חלק לא מבוטל מההורים טוענים, כי שתי הזהויות חשובות במידה שווה: "ישראלי פירושו יהודי" (אב בן 45, ממוצא מזרחי, בעל השכלה תיכונית מלאה), אמנם יש המדרגים את הזהות היהודית קודם לזהות הישראלית, משום שהיא קודמת מבחינת הזמן, אך בסופו של דבר לא ניתן להפריד בין שתי הזהויות מאחר שהן קשורות זו בזו.

לא במפתיע, הבדלים עולים כאשר משווים את הממצאים לגבי מהי 'זהות יהודית' על-פי רמת הדתיות של הנשאלים: נמצא כי הורים שמגדירים את זהותם היהודית 'בין מסורתית לחילונית', נוטים יותר לקבל את האמירה שהיהדות היא הדת של העם היהודי, בהשוואה להורים שהמגדירים את זהותם היהודית כ'חילונית'. ההבדל בין הקבוצות מובהק סטטיסטית⁵. כמו כן, הורים שמגדירים את זהותם היהודית 'בין מסורתית לחילונית' תומכים יותר בטענה, כי להיות יהודי פירושו להיות שייך לעם היהודי ומצביעים על כך כי הזהות היהודית חשובה יותר מזהות הישראלית, זאת בהשוואה להורים שמגדירים את זהותם היהודית כ'חילונית'. גם לגבי משתנים אלו נמצא הבדל מובהק סטטיסטית בין הקבוצות⁶.

⁴ גם במקרה זה, זוהי תשובה יזומה על-ידי המרואיין.

⁵ מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים: $\chi^2 = 6.15$ $df = 2$, $p = .047$, $N = 483$.

⁶ מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים, עם מול דת: $\chi^2 = 19.094$ $df = 2$, $p = .000$, $N = 483$
מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים, זהות ישראלית או זהות יהודית: $\chi^2 = 40.796$ $df = 2$, $p = .000$, $N = 484$

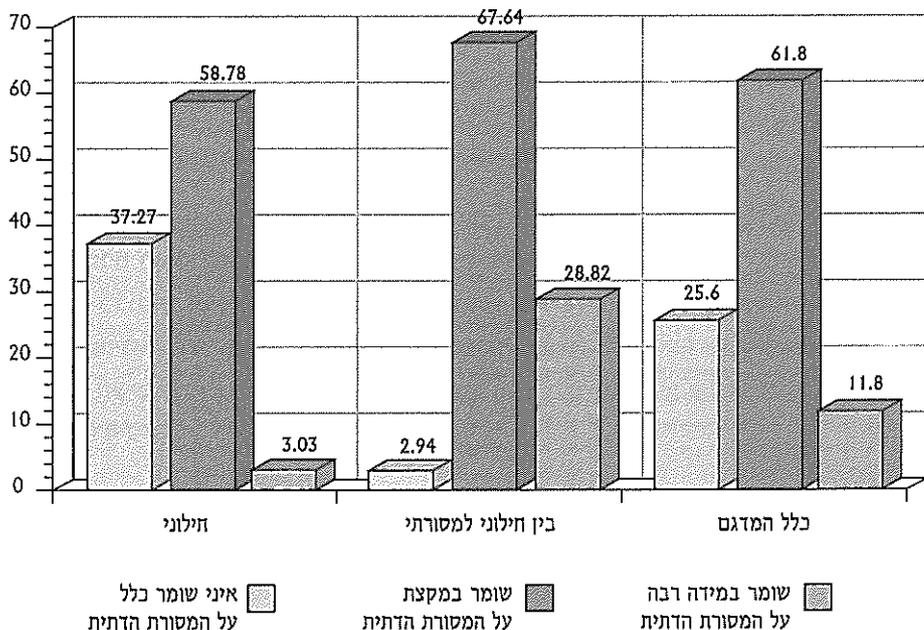
באמצעות ראיונות מפורטים המחקר ניסה להבין יותר מהי המשמעות הפרקטית בהבדל בין 'חילוני' ו'בין מסורתית לחילוני', כלומר, במה נבדלות שתי הגדרות הזהות היהודית מבחינה מעשית. הורים שמגדירים את זהותם היהודית כחילונית, מגדירים חילוני כ"אדם שלא מאמין בכוח עליון, חופשי מכל עול ומחויבות, חי לפי מצפונו בלבד, ומבחינה יומיומית לא מקיים מצוות דתיות" (על-פי דבריהן של אם בת 42, ילידת ישראל, בעלת תואר אקדמי ואם בת 47, ממוצא אשכנזי, בעלת תואר אקדמי). לדבריהם, הם מגדירים עצמם כחילונים בגלל שהם לא קשורים לדת מסוימת, אינם מקפידים על כשרות ולא שומרים שבת, אינם מציינים את החגים והמועדים (או שלא מציינים את כל החגים) "חוגגים את חג הפסח, כי הוא חשוב מבחינה חברתית ולא דתית" (אב בן 56, ממוצא אשכנזי, בעל תואר אקדמי).

הורים שמגדירים את זהותם היהודית 'בין מסורתית לחילונית' מסבירים, כי היא באה לידי ביטוי בפרקטיקות שונות, כמו חגיגת החגים העיקריים, הקפדה על קידוש ביום שישי, קיום בר-מצווה לילד, חתונה לפי ההלכה היהודית וביקור מדי פעם בבית-כנסת: "מקפידים על מספר דברים כמו הדלקת נרות, צום יום כיפור, מספר סמלים שמקיימים ונותנים תחושת שייכות לדת" (אם בת 44, ממוצא אשכנזי, בעלת תואר אקדמי). "חשובה לי השייכות לעם היהודי ולדת היהודית, חשוב לי לשמור על המסורת במובן של חגים יהודיים, צביון של שבת..." (אם בת 42, ילידת ישראל, בעלת תואר אקדמי).

מסורת דתית, מהי?

ההורים נשאלו האם הם נוהגים לשמור על המסורת הדתית. בתרשים 1 ניתן לראות כי 26% מההורים טוענים, כי אינם שומרים כלל על המסורת ו-62% טענו, כי הם שומרים במקצת על המסורת הדתית. רק 12% מההורים טוענים, כי שומרים במידה רבה על המסורת הדתית. ניתוח על-פי רמת דתיות מעלה כי מרבית ההורים, שמגדירים את זהותם היהודית 'בין מסורתית לחילונית', שומרים במקצת על מסורת הדתית (68%), לעומת הורים שמגדירים את זהותם היהודית כ'חילונית' וטוענים, כי אינם שומרים כלל או שומרים במקצת על המסורת הדתית, 38% ו-60% בהתאמה.

תרשים 1. המידה שבה משפחות בישראל נוהגות לשמור על המסורת הדתית, כלל המדגם ועל פי רמת דתיות (N=497)

כדי להיטיב להבין את המושג 'מסורת דתית', בראיונות מפורטים נשאלו האנשים לגבי האופן שבו הם תופסים את המושג ומדוע תייגו עצמם כשומרים מסורת ברמה זו ולא אחרת. לדעת ההורים 'מסורת דתית' או 'אדם מסורתי' פירושו "אדם ששומר מה שנראה לו ומה שיפה לו, שרוצה לשמור על צביון יהודי ייחודי כמו טקסים, חגים, קידוש בשבת" כלומר, "מסורת דתית איננה נתפסת כאדיקות בקיום המצוות" (אם בת 42, ילידת ישראל, בעלת תואר אקדמי). הדגש הוא יותר על קיום מצוות החג, שמירת כשרות וביצוע קידוש בערב יום שישי. יש שציינו, כי אדם מסורתי "מכיר את המסורת, מבין את משמעותה, משתדל להקפיד עליה ומנסה להעביר את הידע שלו לילדיו" (אם בת 39, ילידת חבר העמים, בעלת השכלה על-תיכונית).

לטענת מרבית ההורים, הם שומרים במקצת על המסורת הדתית. מבחינה מעשית, שמירה זו באה לידי ביטוי בעיקר בחגים ומועדים, בשמירה על הכשרות, ולעיתים בקידוש ביום שישי ובשמירת השבת עם הקלות (כמו לנסוע ביום שבת). חלק מההורים טוען, כי הם חוגגים את החגים הדתיים, אך לא בהכרח שומרים על כשרות בחגים עצמם (כמו לאכול לחם במהלך חג הפסח).

הורים שמציינים כי אינם שומרים כלל על המסורת הדתית מסבירים, כי ברית מילה וברית מצווה לילד (כמו גם חתונה לפי ההלכה היהודית) הם אכן מקיימים. עם זאת, הם אינם מקיימים את המנהגים האחרים הקשורים במסורת.

העדפות הורים לגבי תכנים יהודיים הנלמדים במסגרת בית הספר

במרכז המחקר עמדה שאלת העדפות הורים לגבי תכנים יהודיים הנלמדים במסגרת בית הספר, המתכונת שבה, לדעתם, יש ללמד תכנים אלו, ומידת החשיבות שהם מייחסים למקצועות שונים.

העדפות הורים לגבי התכנים הנלמדים במסגרת בית הספר

המחקר בחן את העדפות ההורים לגבי תכנים ומקצועות שונים הנלמדים במסגרת תכנית הלימודים הנוכחית, כמו גם, העדפותיהם של ההורים לגבי תכנים שאינם חלק מתכנית הלימודים.

ההורים נשאלו לגבי מידת החשיבות שהם מייחסים לתכנים הנושאים אופי 'דתי-יהודי-לאומי' לעומת תכנים הנושאים אופי 'ישראלי', כחלק מתכנית הלימודים. התברר כי הורים מייחסים חשיבות רבה יותר לנושאים הקשורים לזהות ישראלית, כשבראש ההעדפות נמצא נושא תולדות הציונות ומדינת ישראל, בפער ניכר מהנושאים האחרים (4.27⁷), ואחריו, יהדות ודמוקרטיה (3.67). בהפרש גדול ניתן למצוא את הנושאים הקשורים בזהות יהודית-דתית, כמו תלמוד (2.55), שולחן ערוך (2.5), מדרשי אגדה (2.44) וסידור תפילה (2.35). את התכנים הנושאים אופי 'יהודי-לאומי', הורים ממקמים בסדר העדפותיהם בין שני הקטבים הנ"ל, למשל, אישים יהודים שתרמו לתרבות ולמדע (3.59), ארכיאולוגיה של ארץ-ישראל וידעת הארץ (3.57) ונושא יהדות התפוצות כיום (3.27).

לוח 2. ממוצעי מידת החשיבות שהורים מייחסים לנושאים שונים, כלל המדגם

מספר משיבים	ממוצע	
491	4.27	תולדות הציונות ומדינת ישראל
484	3.67	יהדות ודמוקרטיה
492	3.59	אישים יהודים שתרמו לתרבות ולמדע
496	3.57	ארכיאולוגיה של ארץ-ישראל וידעת הארץ
489	3.28	אזמנות יהודית – כולל ציור, מוסיקה, תיאטרון
484	3.27	יהדות התפוצות כיום
477	3.10	מעמד האישה ביהדות
477	2.84	זרמים דתיים ביהדות
465	2.80	המוסר היהודי בדברי הנביאים
477	2.55	תלמוד
460	2.50	שולחן ערוך
451	2.44	מדרשי אגדה
477	2.35	סידור התפילה

⁷ אפשרויות התשובה נעו על פני סולם בין 1 ל-5, כאשר 5 משמעו חשוב מאוד ו-1 משמעו לגמרי לא חשוב. ההשוואה בין הנושאים מבוססת על התייחסות לממוצעים.

במבחן השוואת ממוצעים בין אימהות לאבות, לא נמצאו הבדלים מובהקים בין שתי הקבוצות במידת החשיבות שמייחסים לכל אחד מנושאי הלימוד, פרט לנושא אומנות יהודית. אימהות נוטות לייחס חשיבות גבוהה יותר לנושא זה בהשוואה לאבות (3.35 לעומת 3.12, בהתאמה)⁸. גם בהשוואת ממוצעים בין 'משפחות צעירות' ל'משפחות מבוגרות'⁹ לא נמצאו הבדלים מובהקים לגבי מידת החשיבות שכל אחת מהמשפחות מעניקה לכל אחד מהנושאים, פרט לנושא ארכיאולוגיה של ארץ-ישראל, כאשר הנטייה של משפחות מבוגרות יותר לייחס חשיבות רבה יותר לנושא זה, בהשוואה למשפחות צעירות יותר (3.66 לעומת 3.43, בהתאמה)¹⁰.

בשלב השני של המחקר, במסגרת ראיונות מפורטים, ההורים נתבקשו לבחור מתוך רשימת הנושאים לעיל את הנושאים החשובים ביותר, לדעתם, והנושאים החשובים פחות, כדי שניתן יהיה להבין את פשר הדירוג. התשובות היו מגוונות וכמו שניתן להניח, נושאים מסוימים שנבחרו כחשובים ביותר נתפסו על-ידי הורים אחרים כחשובים פחות. עם זאת, הלך הרוח לגבי נושאים מסוימים היה עקבי. לא מעט מההורים טוענים, כי נושא מעמד האישה ביהדות נתפס כנושא חשוב. בשל הבעייתיות בנושא זה, חשוב להם שילדיהם יכירו את תפיסת האישה בדת, כדי שיוכלו לגבש תפיסה אוהדת יותר. כמו כן, יש שרואים חשיבות בנושא יהדות ודמוקרטיה בשל הסתירה שבין שני הנושאים (מאותה הסיבה יש שחושבים כי נושא זה חשוב פחות). תולדות הציונות ומדינת ישראל נתפס כנושא חשוב, משום שהוא חלק מההיסטוריה, ללא קשר לדת: "חשוב לספר על היסודות והמקורות של ישראל בת ימינו" (אם בת 39, ילידת חבר העמים, בעלת השכלה על-תיכונית). "זהו נושא עכשווי הנוגע לנו. ההבנה בנושא זה חשובה ונדרשת לנו שצריך להיות חלק מהחברה הישראלית" (אם בת 47, ממוצא אשכנזי, בעלת תואר אקדמי). לימוד נושא האומנות היהודית חשוב בגלל שהאומנות מציגה את היופי בתרבות של העם היהודי. באותה מידה, חשוב ללמד על אישים יהודים שתרמו למדע, מאחר שזה מפאד ומהדר את הכשרונות היהודיים ו"חשוב שיהיה לילדים מודלים לחיקוי" (אם בת 36, ילידת חבר העמים, בעלת תואר אקדמי). עם זאת, יש שרואים בנושא זה התנשאות יהודית וטוענים, כי יש ללמוד על אישים בכלל לשם הרחבת הידע הכללי ולא להצטמצם רק לאישים יהודים ולאומנות יהודית. נושא הארכיאולוגיה של ארץ-ישראל שנוי במחלוקת. מחד, לא מעט מההורים רואים בנושא זה מקשר בין האדם למקורות ולמקום, ומאידך, מעטים טוענים, כי אלו המעוניינים לפתח נושא זה יעשו זאת באופן עצמאי, במנותק מתכנית הלימודים.

לא מעט מההורים בוחרים בתחומים הנושאים אופי דתי כחשובים פחות וזאת לא מתוך אי-הכרה של תחומים אלו, להפך, במקרים מסוימים אף מתוך היכרות מעמיקה מאוד. הסיבה העיקרית לכך שסידור התפילה, השולחן ערוך והתלמוד אינם חשובים, עולה מדבריה של אם בת 34, ילידת ישראל, בעלת השכלה על-תיכונית, שהסבירה כי "החוקים לפרטיהם מעניינים רק אנשים ששומרים ומקפידים על המצוות". עם זאת, יש לציין כי מעט מאוד מההורים אכן לא מכירים נושאים אלו (שהם בעלי אופי יהודי מובהק).

מידת החשיבות שהורים מייחסים למקצועות לימוד שונים

ההורים נתבקשו לציין מהי מידת החשיבות שהם מייחסים להוראת מקצועות שונים בבית הספר. נמצא כי למקצועות האוניברסליים, כמו מתמטיקה ומחשבים, כלל ההורים מייחסים חשיבות רבה מאוד (4.77 ו-4.63, בהתאמה)¹¹. מקצועות

8 מבחן t לבחינת מובהקות ההבדלים: $t = -2.069$, $df = 487$, $p = .04$, $N = 489$

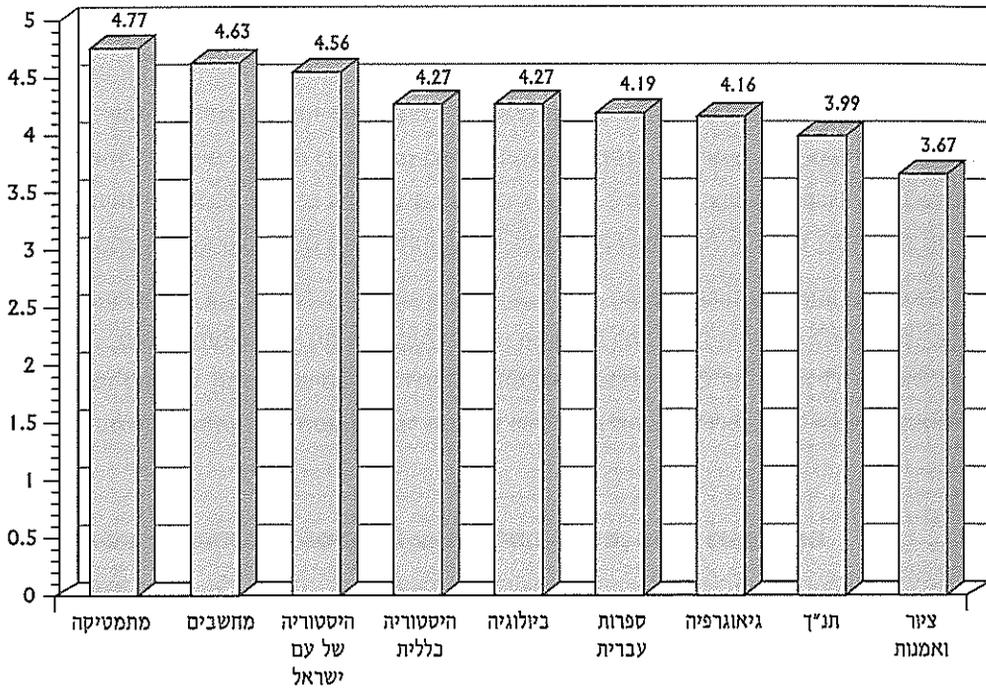
9 'משפחות צעירות' – הורים עד גיל 39, 'משפחות מבוגרות' – הורים בני 40 ומעלה

10 מבחן t לבחינת מובהקות ההבדלים: $t = -2.295$, $df = 494$, $p = .022$, $N = 496$

11 בסוגריים ממוצע התשובות.

חשובים נוספים הם: היסטוריה של עם ישראל (4.56), היסטוריה כללית (4.27) וביולוגיה (4.27). מקצוע התנ"ך (4.0) נתפס כפחות חשוב וכך גם המקצוע ציור ואמנות (3.67).

תרשים 2. ממוצעי מידת החשיבות שהורים מייחסים למקצועות השונים, כלל המדגם

ניתן לומר, כי ההורים מייחסים חשיבות רבה למקצועות האוניברסליים וכן לתכנים המקנים את הזהות 'הישראלית' עברית'. תכנים כלליים ודתיים נתפסים כבעלי חשיבות נמוכה יותר בהשוואה למקצועות אחרים.

לא נמצאו הבדלים מובהקים בין 'משפחות צעירות' לבין 'משפחות מבוגרות', לגבי כלל המקצועות. בבחינת הבדל הממוצעים בין אימהות לאבות, נמצאו הבדלים בין שתי הקבוצות בנוגע למקצוע התנ"ך ולמקצוע ציור ואמנות, כאשר אימהות מייחסות חשיבות רבה יותר לשני המקצועות הנ"ל בהשוואה לאבות (4.06 לעומת 3.81 בהתייחס למקצוע התנ"ך ו-3.74 לעומת 3.48 בהתייחס למקצוע האומנות)¹².

הקצאת שעות לימוד נוספות

ממצא נוסף, התומך במסקנה זו, הוא החלטתם של ההורים בדבר אופן ההקצאה של 8 שעות לימוד שבועיות נוספות. ההורים נתבקשו לציין, כיצד היו מחלקים 8 שעות לימוד נוספות בין מקצועות הקשורים למורשת היהודית לבין מקצועות

¹² מבחן t לבחינת מובהקות ההבדלים: מקצוע התנ"ך N=493, p=.015, t=-2.457, df=489, אומנות N=491, p=.013, t=-2.488, df=489

הקשורים לתחום המדע והטכנולוגיה (להלן השוואה ראשונה). נמצא כי כלל ההורים מקצים 2.7 שעות בממוצע למקצועות הקשורים למורשת היהודית (לוח 3). אותה השוואה נערכה גם בין מקצועות הקשורים למורשת היהודית ובין מקצועות הומניסטיים אחרים (להלן השוואה שנייה). ונמצא כי למקצועות המורשת היהודית, ההורים מקצים 3.2 שעות בממוצע מתוך תוספת של 8 השעות השבועיות. יש לציון, כי סביר להניח שממצאים אלו הם תוצר של שילוב מקצוע התנ"ך כאחד מהמקצועות הקשורים למורשת היהודית.

כדי להעמיק את ההבנה בהבדל הקצאת השעות בין מקצועות הקשורים לתחום המורשת היהודית לבין מקצועות הומניסטיים אחרים, ניסינו להתחקות בראיונות המפורטים אחר הסיבות להקצאות שונות אלו. מרבית ההורים מציינים, כי הסיבה שהקדישו פחות שעות למקצועות הראשונים היא, כי המקצועות האחרים תורמים יותר להשכלה הכללית וישומיים יותר בחיי היום-יום. כמו כן, לדעתם בתכנית הלימודים מקדישים כיום מספיק שעות לימוד למקצועות הקשורים למורשת היהודית. מרבית ההורים היו מקצים פחות מ-4 שעות לימוד למקצועות הקשורים למורשת היהודית (מתוך 8 השעות הנוספות). עם זאת, מעט מאוד מההורים היו מקצים רק שעה אחת או פחות למקצועות אלו.

הורים שבחרו לחלק את השעות באופן זהה טוענים, כי קיימת חשיבות שווה לכל אחד מהנושאים המוזכרים, אם כי חלקם טוענים שהיו מעדיפים כי מתוך ארבעת השעות המוקצות למקצועות הקשורים לתחום המורשת היהודית, "עדיף שלא יוסיפו למקצוע התנ"ך וישימו יותר דגש על הספרות העברית" (אם בת 34, ילידת ישראל, בעלת השכלה על-תיכונית). עמדה זו מחזקת את הטענה לאור הנתונים שהתקבלו מהשלב הראשון של איסוף הנתונים.

מידת החשיבות שהורים מייחסים למקצועות לימוד שונים, על-פי רמת דתיות

לוח 3, המציג ניתוח על-פי רמת דתיות, מעלה כי בהשוואה הראשונה (בין מקצועות הקשורים למורשת היהודית לבין מקצועות הקשורים לתחום המדע והטכנולוגיה), הורים המגדירים עצמם 'בין מסורתי לחילוני' היו מקצים 3.2 שעות שבועיות בממוצע עבור מקצועות הקשורים למורשת היהודית לעומת 2.4 שעות בממוצע שהיו מקצים הורים המגדירים עצמם כ'חילונים'.

גם בהשוואה השנייה בין שתי קבוצות (בין מקצועות הקשורים למורשת היהודית לבין מקצועות הומניסטיים אחרים), קיים הבדל בממוצע מספר השעות שכל אחת מהאוכלוסיות הייתה מקצה עבור המקצועות הקשורים למורשת היהודית. לא נמצא הבדל בהקצאת השעות, בשתי ההשוואות, בניתוח על-פי מוצא ועל-פי רמת השכלה.

לוח 3. ממוצע מספר השעות שהורים מקצים למקצועות הקשורים למורשת היהודית בהשוואה למקצועות אחרים, מתוך סכום של 8 שעות שבועיות, בקרב כלל המדגם ועל-פי רמת דתיות

השוואה ראשונה (בין מקצועות הקשורים למורשת היהודית לבין מקצועות הקשורים לתחום המדע והטכנולוגיה)	כלל המדגם	בין מסורתי לחילוני	חילוני
מספר המשיבים	480	165	315
ממוצע השעות*	2.7	3.2	2.4
השוואה שנייה (בין מקצועות הקשורים למורשת היהודית לבין מקצועות הומניסטיים אחרים)			
מספר משיבים	481	165	316
ממוצע השעות**	3.2	3.75	2.9

* מבחן t לבחינת מובהקות ההבדלים: $t=4.963$, $df=478$, $p=.000$, $N=480$

** מבחן t לבחינת מובהקות ההבדלים: $t=6.090$, $df=479$, $p=.000$, $N=481$

יהדות כתרבות

ההורים נשאלו לגבי השאלה הבאה: "אם בית הספר של ילדיך ישקול להפעיל תכנית מיוחדת של תגבור לימודי היהדות (מעבר לתכנית של משרד החינוך), מנקודת מוצא של יהדות כתרבות ולא כדת, האם היית תומך או מתנגד לתכנית כזו?". הממצאים שהתקבלו מחזקים את הטענה, כי קיימת העדפה ללימוד היסטוריה והמורשת של עם ישראל כתרבות ופחות כדת (כ־28% תומכים מאוד וכ־36% די תומכים, בהשוואה לכ־15% שדי מתנגדים או מאוד מתנגדים). ניתוח על-פי רמת השכלה, מין, גיל ורמת דתיות לא מעלה הבדלים מובהקים בין הקבוצות.

בניסיון ללמוד על המשמעות של 'יהדות כתרבות', ההורים נשאלו בראיונות המפורטים לגבי תפיסת המושג ולגבי ההיבטים של 'יהדות כתרבות', שלדעתם ניתן לכלול בתכנית הלימודים. מסתבר כי המושג 'יהדות כתרבות' נתפס על-ידי ההורים כספרות וכשירה יהודית, הישגים של אישים יהודים, כמו שלום עליכם ואלברט איינשטיין, ומנהגים – הגאים לידי ביטוי בעיקר בחגים (כמו משלוח מנות ולבוש). מנהגים אלו טבועים בתרבות היהודית שמתפתחת ומשתנה, ועל אף שהתרבות דינמית יש לנסות ולשמר את הרביגוניות שלא תיעלם. 'יהדות כתרבות' לפי ההורים, הוא לעשות שימוש בתנ"ך כערך תרבותי ולא דתי, לדוגמה: להציג את 'שיר השירים' בערכו התרבותי ולשים דגש על ערכי מוסר בכלל, כמו יחס בין אדם לחברו, סבלנות וסובלנות ועל ערכים וחוקים שבאים לידי ביטוי בתנ"ך, כמו חוקי הגר והאמה, קדושת החיים, ועוד.

לדעת ההורים, אפשר לכלול ב'יהדות כתרבות' נושאים נוספים: ספרות יהודית של עגנון, י.ל. פרץ, תיאטרון אידי, היסטוריה של האמנות היהודית, הוגי הדעות שהשפיעו על התרבות היהודית ועיצבו אותה, כמו הרמב"ם וגרשום שלום; לתת דגש לערכי המוסר ולמנהגי החגים, לעשות שימוש בתלמוד ככלי חינוך לדרך חשיבה מעמיקה – ל"פלפול", לקיים מגישות עם סופרים עבריים וטיולים להכרת הארץ.

הורים שהתנגדו לתכנית כזו טוענים, כי "קשה להסתכל על היהדות כתרבות אחת מגובשת היות ואנו עם של קיבוץ גלויות, פולקלור של זרמים ועדות" (לדברי אב בן 39, ממוצא מזרחי, בעל השכלה על-תיכונית). ועוד טוענים הורים אלה, כי ההיסטוריה שזורה במאבקים בין יהודים מזרמים שונים המפרשים שונה את הדת, על-פי התרבות שלהם. כלומר, ההתנגדות קיימת מתוך טענה, כי זוהי משימה שלא ניתן לבצעה. כמו כן, יש המציינים, כי הם מתנגדים לתכנית כזו משום ש"דרך התרבות תיכנס גם הדת, היות וקשה להפריד בין תרבות ודת, ואז ההקשר יהיה דתי מאוד... ולנו אין שליטה על זה" (אם בת 40, ממוצא מזרחי, בעלת השכלה על-תיכונית).

מיהו המורה המועדף ללימוד את מקצוע התנ"ך בבית הספר?

ההורים נשאלו מיהו המורה המתאים, לדעתם, ללמד את ילדם את מקצוע התנ"ך בבית הספר. הממצאים מראים, כי הורים מעדיפים מורה חילוני השומר מסורת (42%) על-פני מורים מסוג אחר (תרשים 3: כלל המדגם). כלומר, ישנה נטייה לדחות מורים בעלי אוריינטציה חילונית מובהקת (23.5%) ואף דחייה חזקה יותר כלפי מורים דתיים אורתודוקסים (4%). ממצא זה מחזק ממצאים קודמים בדבר העדפת ההורים לשילוב בין היבטים חילוניים לדתיים.

המורה המועדף ללימוד מקצוע התנ"ך, על-פי מוצא: ¹³ ניתוח על-פי מוצא מעלה, כי הורים ממוצא אסיה-אפריקה נוטים להעדיף מורה חילוני שומר מסורת או מורה דתי פלורליסטי, בעוד ששלוש קבוצות המוצא האחרות מעדיפות מורה בעל אוריינטציה חילונית מובהקת, או מורה חילוני שומר מסורת. ההבדל בין קבוצות המוצא נמצא מובהק¹⁴.

המורה המועדף ללימוד מקצוע התנ"ך, על-פי רמת דתיות: ניתוח על-פי רמת דתיות מעלה, כי הורים שמגדירים את זהותם היהודית 'בין מסורתית לחילונית' נוטים להעדיף מורה חילוני שומר מסורת או מורה דתי פלורליסטי (המכיר בקיומם של זרמים שונים בדת היהודית), בעוד שהורים שמגדירים את זהותם היהודית כ'חילונית', מעדיפים מורה בעל אוריינטציה חילונית מובהקת או מורה חילוני שומר מסורת (82% ו-72%, בהתאמה).

המורה המועדף ללימוד מקצוע התנ"ך, על-פי רמת השכלה: ¹⁵ ניתוח על-פי רמת השכלה מעלה, כי רוב ההורים בעלי השכלה תיכונית (50.3%) מעדיפים מורה חילוני שומר מסורת לעומת רק 42% ו-34% מההורים בעלי השכלה על-תיכונית והשכלה אקדמית, בהתאמה. בנוסף, 29% מההורים בעלי השכלה אקדמית ו-22% מההורים בעלי השכלה על-תיכונית, מעדיפים מורה חילוני מובהק. ההבדל בין קבוצות ההשכלה נמצא מובהק¹⁶.

בהשוואה בין אימהות לאבות ובין 'משפחות צעירות' ל'משפחות מבוגרות', לא נמצאו הבדלים מובהקים.

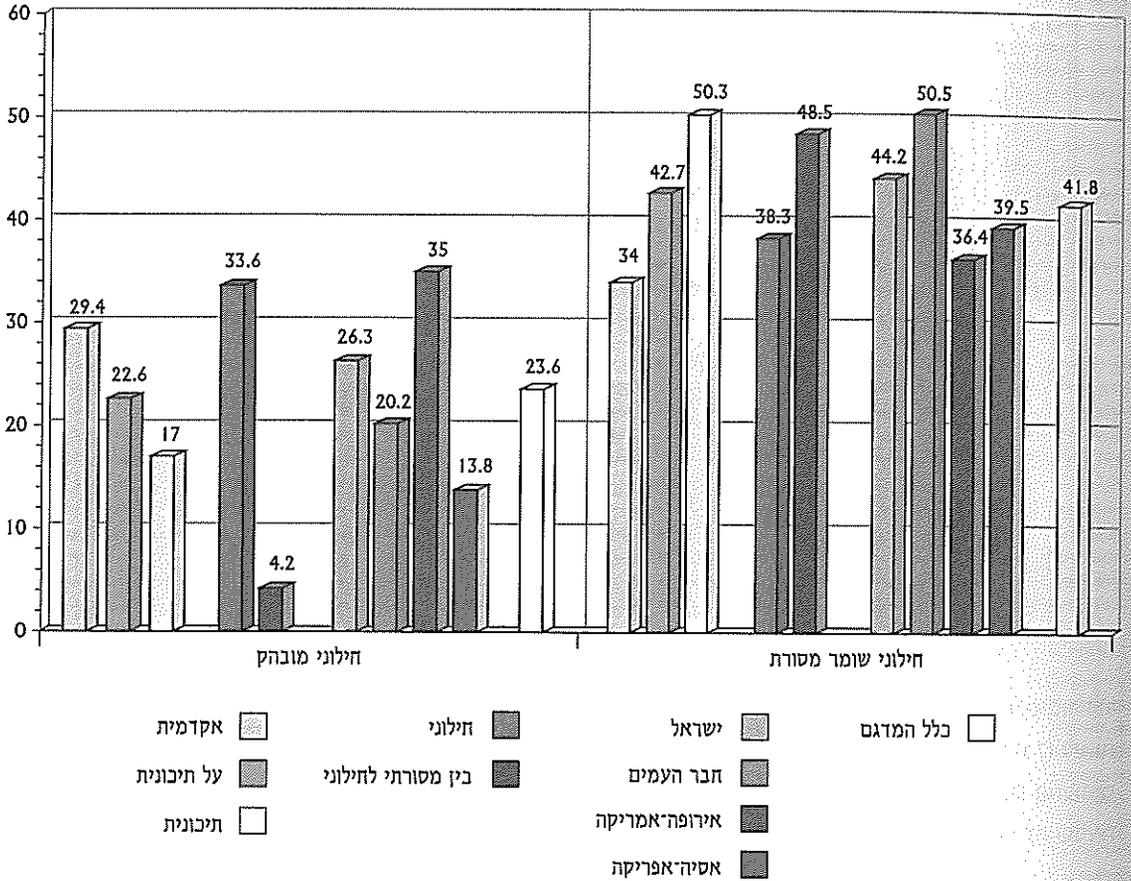
¹³ לשם בחינת הממצאים על-פי מוצא ההורים, נעשתה אבחנה על-פי ארבע קבוצות מוצא: ילידי אסיה-אפריקה או ילידי ישראל שאביהם יליד אסיה-אפריקה (להלן ילידי אסיה-אפריקה); ילידי אירופה-אמריקה או ילידי ישראל שאביהם יליד אירופה-אמריקה (להלן ילידי אירופה-אמריקה); ילידי ברית המועצות/חבר העמים; ילידי ישראל שאביהם יליד ישראל (להלן ילידי ישראל).

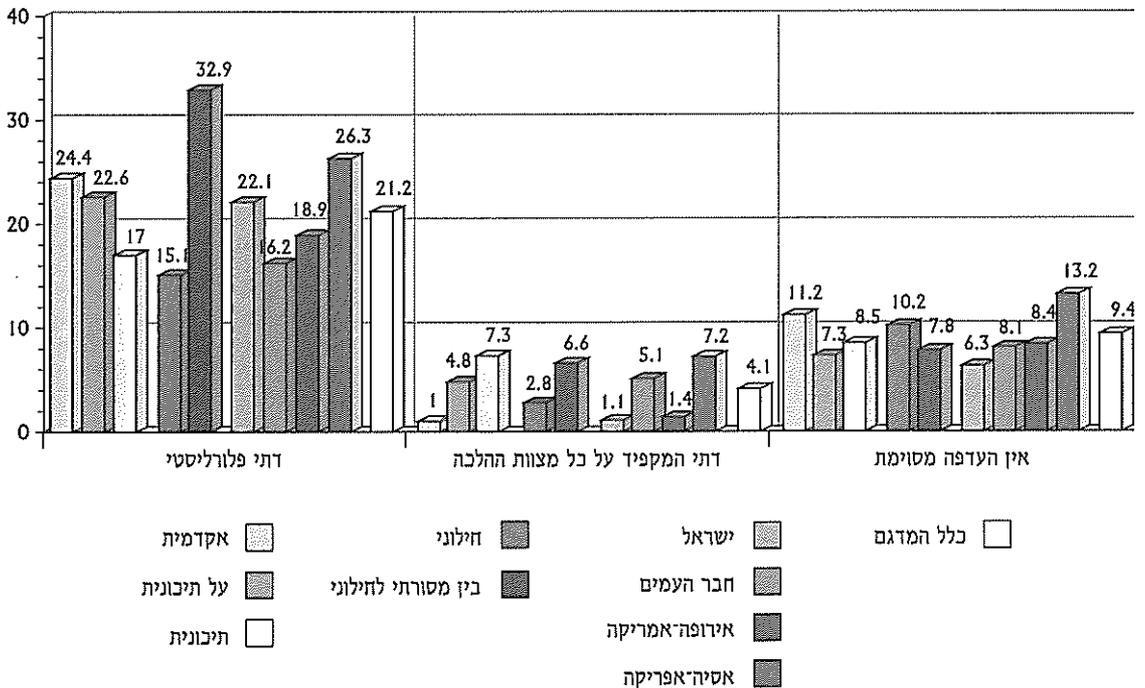
¹⁴ על-פי מבחן $\chi^2=33.842$, $df=12$, $p=.001$, $N=489$

¹⁵ ההורים הובחנו על-פי שלוש רמות השכלה: הורים בעלי השכלה תיכונית או פחות (להלן השכלה תיכונית); הורים בעלי השכלה על-תיכונית, כולל אקדמאים ללא תואר אקדמי (להלן השכלה על-תיכונית); אקדמאים בעלי תואר אקדמי (להלן השכלה אקדמית).

¹⁶ על-פי מבחן $\chi^2=24.330$, $df=8$, $p=.002$, $N=486$

תרשים 3. המורה המועדף ללימוד מקצוע התנ"ך בבית הספר, כלל המדגם ועליפי רמת דתיות, מוצא ורמת השכלה (N = 491)

סיפור דוד וגלית

כאשר ההורים נשאלו מהי הפרשנות העיקרית, לדעתם, שיש להקנות לילדם במסגרת בית הספר, בעת לימוד סיפור דוד וגלית, נמצא כי מרביתם (60%) מעדיפים את הפרשנות, כי דוד ניצח את גלית בזכות כישוריו האישיים שסייעו לו לזהות את נקודת התורפה של גלית וכך לגבור עליו. רק 35% מעדיפים את הפרשנות, כי דוד ניצח את גלית בזכות האלוהים שבחר בו והעניק לו את היכולות הדרושות לניצחון, בעוד ששיעור נמוך (5%) בוחר בפרשנות, כי אלוהים הוא זה שניצח את גלית ודוד היה רק האמצעי.

סיפור דוד וגלית, על-פי רמת השכלה: ניתוח על-פי רמת השכלה מעלה, כי הורים בעלי רמת השכלה על-תיכונית או אקדמית, מעדיפים את הפרשנות כי דוד ניצח את גלית בזכות כישוריו. לעומת זאת, בקרב הורים בעלי רמת השכלה תיכונית לא נמצאה העדפה ברורה. 45% מהם מעדיפים את הפרשנות האמורה ו-48% את הפרשנות כי דוד ניצח את גלית בזכות האלוהים¹⁷.

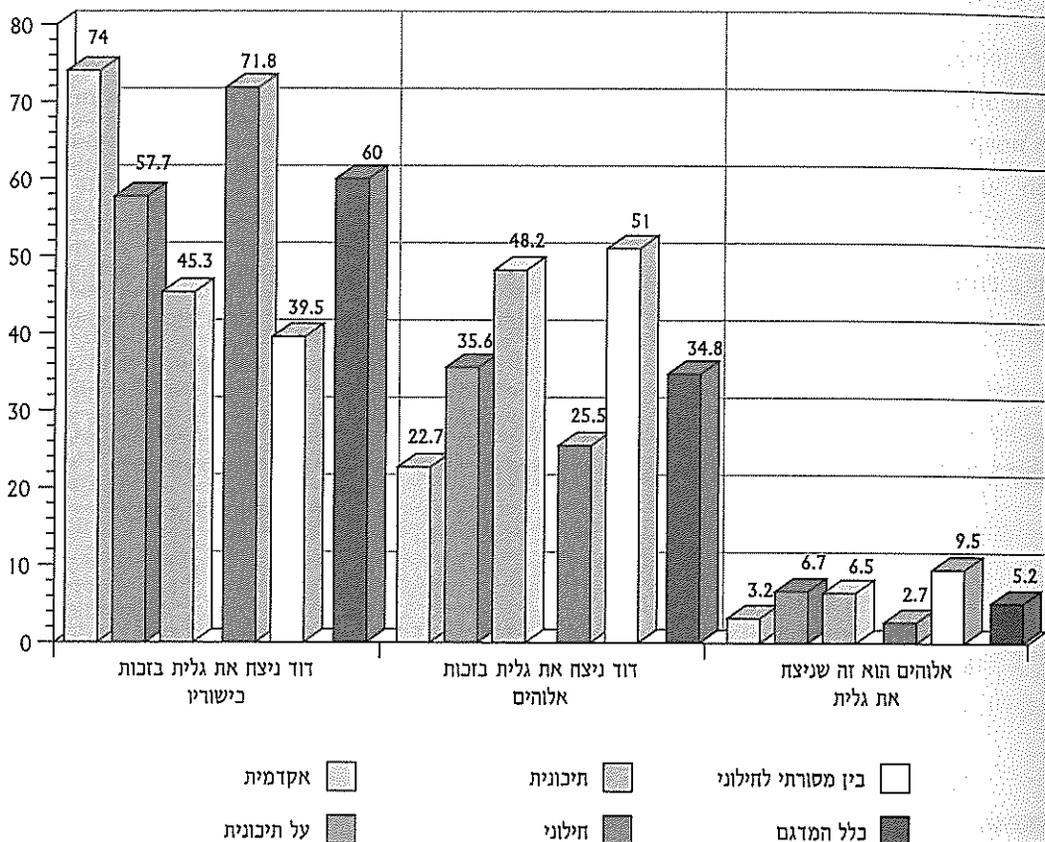
סיפור דוד וגלית, על-פי רמת דתיות: ניתוח על-פי רמת דתיות מעלה, כי הורים שמגדירים את זהותם היהודית 'בין מסורתית לחילונית' מעדיפים את הפרשנות כי דוד ניצח את גלית בזכות האלוהים (51%). מרבית ההורים שמגדירים את זהותם היהודית 'כחילונית' מעדיפים את הפרשנות, כי דוד ניצח את גלית בזכות כישוריו (72%)¹⁸.

השוואה בין אימהות לאבות אינה מעלה הבדלים מובהקים בין הקבוצות ביחס להעדפות הפרשנות השונות. כמו כן, לא נמצאו הבדלים בין 'משפחות צעירות' ל'משפחות מבוגרות'.

¹⁷ מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים: רמת השכלה – $\chi^2=25.723$, $df=4$, $p=.000$, $N=397$

¹⁸ מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים: רמת דתיות – $\chi^2=41.890$, $df=2$, $p=.000$, $N=402$

תרשים 4. הפרשנות שהורים היו מעדיפים בעת לימוד סיפור דוד וגלית בבית הספר, כלל המדגם ועל-פי רמת דתיות ורמת השכלה - אחוזים (N= 402)

כדי להבין את בחירת ההורים ביחס לפרשנות שיש להדגיש בסיפור דוד וגלית, ההורים נשאלו (בראיונות מפורטים) לגבי הסיבה שהביאה לבחירת הפרשנות הייחודית. לדעת מרבית ההורים, יש להדגיש את הפרשנות, כי דוד ניצח את גלית בזכות כי שורין האישיים, בטענה כי המסר שיש להעביר לילד הוא האמונה בעצמו ובכוחו, ברצונו, ובנחישות שלו: "להאמין כי גם חלש יכול לגבור על חזק יותר" (אם בת 50, ילידת חבר העמים, בעלת השכלה על-תיכונית), כמו גם הטענה, כי שתי הפרשנויות האחרות מתאימות למי שמאמין באלוהים. חלק מההורים טוענים, שבתקופה זו במיוחד יש לשים דגש על מסר זה, כדי לחזק את הביטחון בעם.

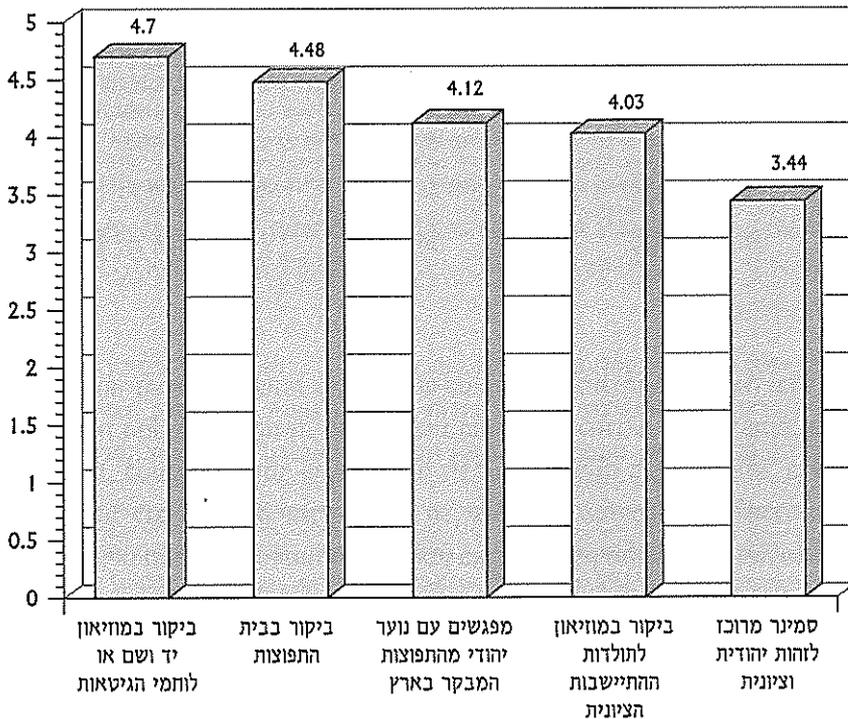
הורים שבחרו בפרשנות המשלבת את עזרתו של האל עם הכישורים הרלוונטיים של דוד טוענים, כי למרות חשיבותו של המסר החינוכי אין להזניח את המסר הדתי והשפעתו של האלוהים. יש הטוענים, כי בפרשנות זו נעשה שילוב בין היגיון לרגש, כמו גם שילוב בין שתי הגישות – הגישה הדתית שמאדירה את האל ומאידך, מאדירה את ערך האדם ויכולתו.

גיבוש הזהות היהודית במסגרת בית הספר

ההורים נשאלו לגבי מידת החשיבות של פעילויות שונות לצורך גיבוש הזהות היהודית במסגרת בית הספר. מהממצאים עולה, כי הפעילויות בעלות הממוצע¹⁹ הגבוה ביותר הן ביקור במוזיאון 'יד ושם' או 'לוחמי הגטאות' (4.7) וביקור ב'בית התפוצות' (4.48) (תרשים 5). באשר למפגשים עם נוער יהודי מהתפוצות המבקר בארץ וביקור במוזיאון לתולדות ההתיישבות הציונית, ההורים טוענים, כי פעילויות אלו די חשובות (4.12 ו-4.03, בהתאמה). הפעילות הנתפסת כבעלת חשיבות פחותה ביותר היא סמינר מרוכז לזהות יהודית וציונית (3.44). כפי שעלה בראיונות המפורטים, קיימת העדפה לפעילות חווייתית-רגשית וכחות לפעילות שכלתנית. כלומר, הורים מעדיפים לשים דגש על הקשר עם המורשת היהודית באמצעות הרגש וכחות באמצעות לימוד.

בהשוואה על-פי מוצא נמצא, כי 81% מילידי אירופה-אמריקה ו-82% מילידי ישראל סבורים, כי ביקור במוזיאון 'יד ושם' מהווה פעילות חשובה מאוד בגיבוש הזהות היהודית, לעומת כ-73% ו-75% מילידי אסיה-אפריקה וילידי חבר העמים, בהתאמה. ההבדל בין קבוצות המוצא נמצא מובהק²⁰.

תרשים 5. ממוצעי מידת החשיבות שהורים מייחסים לפעילויות שונות במסגרת בית הספר, בקרב כלל המדרגם

¹⁹ מידת החשיבות נאמדה על פני סולם בין 1 ל-5: 1 – לגמרי לא חשוב; 2 – לא כל-כך חשוב; 3 – ככה-ככה, באמצע; 4 – די חשוב; 5 – מאוד חשוב.

²⁰ על-פי מבחן χ^2 : $\chi^2=23.873$, $df=12$, $p=.021$, $N=485$

כדי להעמיק את ההבנה בדבר הדירוג שהתקבל בקרב הפעילויות השונות, בראיונות המפורטים היה ניסיון להבין האם משר הדירוג הוא על בסיס ההבחנה בין נושא השואה ונושא הציונות, ואם לא, מהם הגורמים המנחים דירוג מסוג זה. ואמנם, חלק גדול מההורים טוענים, כי ביקור במוזיאון 'יד ושם' מדורג גבוה בשל המטען הרגשי הקשור לנושא השואה: **"בגלל יום השואה הוקמה המדינה ואנו פה"** (אם בת 42, ילידת ישראל, בעלת תואר אקדמי). הסבר נוסף הוא, כי נושא השואה הוא חלק מההיסטוריה של היהודים שאסור לשכוח וזוהי **"דוגמה איומה לרדיפת העם היהודי, מצב שלא כדאי להגיע אליו"** (אם בת 36, ילידת חבר העמים, בעלת תואר אקדמי). יש המציינים, כי הם דור שני ואף שלישי לניצולי השואה ולכן חשוב להזכיר את האירוע. כמו כן, 'יד ושם' הוא מוזיאון המאפשר יותר **"להרגיש את היהדות"** (אם בת 44, ממוצא אשכנזי, בעלת תואר אקדמי), מעורר את הרגשות, שלא כמו 'בית התפוצות'. עם זאת, יש הורים שמסתייגים מביקור במוזיאון 'יד ושם', בגלל גילו של הילד. אחת האימהות מסבירה את בחירתה מתוך טענה, כי לדעתה **"הרבה מהתהליכים החברתיים במדינה שלנו כיום נובעים מהשפעות השואה - תחושת הרדיפה, טראומה מהשמדה וגם נושא אשכנזים-מזרחים, הוא תלוי שואה"** (אם בת 42, ילידת ישראל, בעלת תואר אקדמי).

מרבית ההורים מסבירים את הדירוג של ביקור במוזיאון ל'התיישבות הציונית' כחלק מחשיבות הכרת ההיסטוריה. מרביתם מציינים, כי חשוב שהילדים יכירו את ה"שורשים", את **"המלחמה על המקום"**. בנוסף, יש הטוענים כי הציונות היא פעילות שיש לקדמה בתפוצות ומכאן חשיבותה הגדולה.

חלק מההורים רואה בשתי הפעילויות שלעיל יישום פרקטי של החומר הנלמד באופן חווייתי יותר. בדרך זו, לדעתם, תושג הבנה טובה יותר של הנושאים השונים שנלמדים בכיתה.

יש שרואים במפגשים עם הנוער היהודי סוג של פעילות **"חוויתית ואקטואלית"**, פעילות שדרכה ניתן להכיר את אופן החיים של היהודים בתפוצות ואף אולי לעודד עלייה, ומכאן חשיבותה. החשיבות הטמונה בסמינר מרוכז לזהות יהודית היא מתן אפשרות לילדים לשאול שאלות שבהן הם מתעניינים.

מהו המרכיב החשוב ביותר בגיבוש הזהות היהודית במסגרת בית הספר?

ההורים נתבקשו להכריע בין שלושה מרכיבים: 1. רכישת ידע והשכלה על המורשת היהודית 2. הקניית מוסר וערכים יהודיים 3. השתתפות בטקסים ובמסגרות אחרות שבהם מודגשות החוויה והמסורת היהודית. הכרעתם הייתה צריכה להיעשות ביחס למרכיב החשוב ביותר מבין השלושה בעיצוב הזהות היהודית במסגרת בית הספר. נמצא כי 41% מההורים סבורים, כי הקניית מוסר וערכים יהודיים הוא המרכיב החשוב ביותר, 34% מההורים סבורים, כי רכישת ידע והשכלה על המורשת היהודית הוא המרכיב החשוב ביותר הוא השתתפות בטקסים ובמסגרות אחרות שבהם מודגשות החוויה והמסורת היהודית. כשנתבקשו ההורים להחליט בדבר המרכיב השני בחשיבותו נמצא, כי 44% מההורים בוחרים ברכישת ידע והשכלה על המורשת היהודית ו-33% בהקניית מוסר וערכים יהודיים.

כשנבחנו שתי השאלות הנ"ל כשאלה אחת, המכילה שתי ברירות תשובה, נמצא כי 40% מהנשאלים בוחרים ברכישת ידע והשכלה על המורשת היהודית כמרכיב החשוב ביותר או השני בחשיבותו, בעיצוב זהות יהודית במסגרת הפעילות בבית הספר, ו-39% בוחרים בהקניית מוסר וערכים יהודיים. רק 24% מההורים בוחרים בהשתתפות בטקסים ובמסגרות אחרות כמרכיב החשוב ביותר או השני בחשיבותו בעיצוב זהות יהודית.

כדי להעמיק את ההבנה בנושא, בראיונות מפורטים ההורים נשאלו לגבי בחירתם באחד המרכיבים. הורים שבוחרים במרכיב של הקניית מוסר וערכים יהודיים טוענים, כי הוא החשוב ביותר בעיצוב הזהות היהודית משום ש**"כדי להרגיש**

יהודי יש צורך להזדהות עם ערכים, כמו קשר לארץ, תחושת שייכות וכך מתגבשת זהות יהודית" (אם בת 42, ילידת ישראל, בעלת תואר אקדמי); "משום שצריך לשמור על הזהות היהודית ובלי מוסר אי אפשר לשמור על הזהות היהודית וקל מאוד לאבד אותה" (אב בן 45, ממוצא מזרחי, בעל השכלה תיכונית); "תפיסת המוסר ביהדות היא החשובה ביותר, לדעתי, במיוחד לבני נוער שרק מגבשים את האני העצמי שלהם. מוסר וערכים – חינוך להומניות, יחס לאחר, לזר..." (אם בת 42, ילידת ישראל, בעלת תואר אקדמי).

הורים שטוענים כי רכישת ידע והשכלה על המורשת היהודית הוא המרכיב החשוב ביותר מסבירים, כי מרכיב זה עוזר לילד להכיר את ההיסטוריה שלו כיהודי, מספק מידע, ובכך אפשרות לבחירה. כמו כן, הם מציינים, כי מרכיב זה הוא הבסיס להבנת הערכים והמוסר היהודי. לעומת זאת, הורים שסבורים כי השתתפות בטקסים היא המרכיב החשוב ביותר מסבירים, כי זו "הצורה הטובה ביותר להעביר את מסר הצינונות היות וכך זה מובן יותר לתלמידים" (אם בת 39, ילידת חבר העמים, בעלת השכלה על-תיכונית); "למידה חווייתית ושימוש בסמלים מביאים דברים לתודעה ומעוררים את הרגש, בעיקר אצל ילדים" (אם בת 44, ממוצא אשכנזי, בעלת תואר אקדמי); "זה מוחשי יותר ולכן יכול לתרום ולהשפיע יותר" (אב בן 44, ממוצא אשכנזי, בעל השכלה תיכונית). הורים שמתנגדים למרכיב זה טוענים, כי השתתפות בטקסים יכולה ליצור נבדלות ואין הם מעונינים בכך.

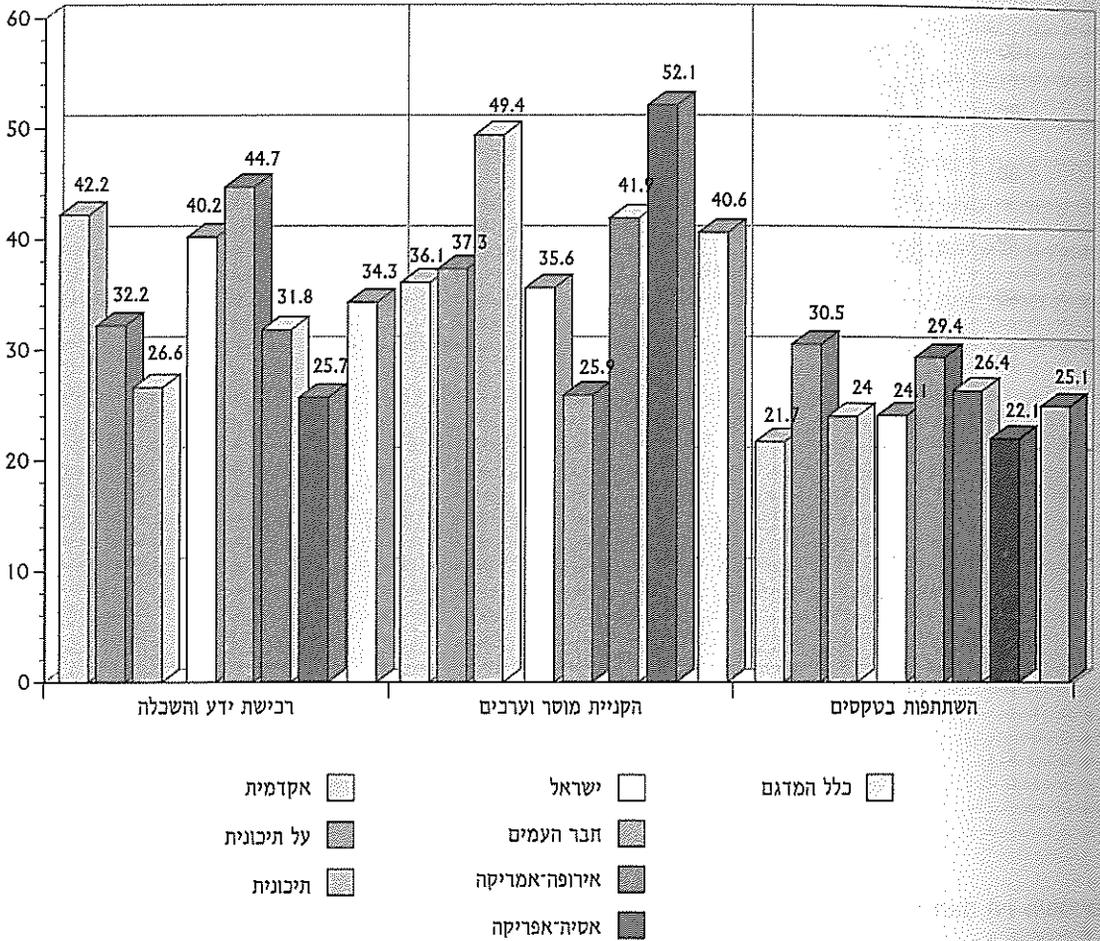
המרכיב החשוב ביותר בגיבוש הזהות היהודית, על-פי מוצא ורמת השכלה: בהשוואה בין קבוצות המוצא השונות נמצא, כי ילידי אסיה-אפריקה וילידי אירופה-אמריקה נוטים לשים דגש רב יותר על הקניית מוסר וערכים יהודיים כמרכיב חשוב בעיצוב הזהות היהודית (52% ו-42%, בהתאמה) ואילו ילידי ברית המועצות לשעבר וילידי ישראל נוטים להעדיף את מרכיב רכישת הידע וההשכלה על המורשת היהודית (44.7% ו-40%, בהתאמה)²¹. בהשוואה על-פי רמת השכלה נמצא, כי בעלי השכלה תיכונית ועל-תיכונית נוטים להעדיף את המרכיב של הקניית מוסר וערכים יהודיים ואילו בעלי ההשכלה האקדמית שמים דגש על המרכיב של רכישת ידע והשכלה על המורשת היהודית²².

לא נמצאו הבדלים בין אימהות לאבות ובין 'משפחות צעירות' ל'משפחות מבוגרות' בדבר בחירת המרכיב החשוב ביותר כמעצב זהות יהודית.

²¹ מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים על-פי מוצא: $\chi^2=17.748$, $df=6$, $p=.007$, $N=441$

²² מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים על-פי השכלה: $\chi^2=12.019$, $df=4$, $p=.017$, $N=438$

תרשים 6. המרכיב החשוב ביותר, לדעת ההורים, בעיצוב הזהות היהודית במסגרת הפעילות הבית-ספרית, כלל המדגם, על-פי מוצא ורמת השכלה (N= 443)

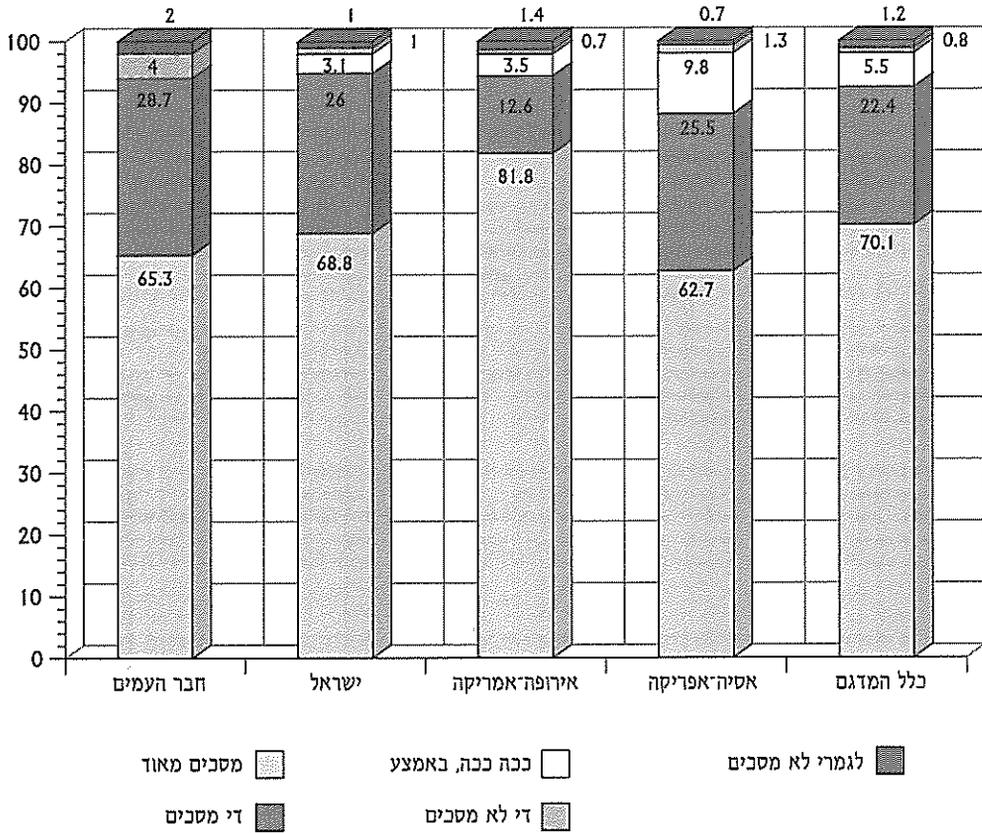
לימוד השואה כמרכיב בגיבוש הזהות היהודית

כשנשאלו ההורים באיזו מידה הם מסכימים או לא מסכימים עם הטענה כי לימוד השואה במסגרת בית הספר הוא מרכיב חשוב בגיבוש הזהות היהודית של התלמידים, מרביתם (70%) טוענים, כי הם מסכימים מאוד עם טענה זו; 22% טוענים, כי הם די מסכימים עם הטענה. רק אחוז מבוטל (2%) טוענים, כי הם לא מסכימים עם הטענה – לגמרי לא מסכימים או די לא מסכימים (תרשים 7).

ניתוח על-פי מוצא מעלה, כי 82% מהמשפחות יוצאות אירופה-אמריקה מסכימות מאוד עם הטענה, כי לימוד השואה במסגרת בית הספר הוא מרכיב חשוב בגיבוש הזהות היהודית של התלמידים, לעומת 63% מהמשפחות יוצאות אסיה-אפריקה, 65% מהמשפחות יוצאות ברית המועצות/חבר העמים ו-69% מהמשפחות ילידות ישראל, שמסכימות מאוד עם הטענה הנ"ל. ההבדל בין קבוצות המוצא נמצא מובהק²³.

²³ על-פי מבחן χ^2 : $\chi^2=23.415$, $df=12$, $p=.024$, $N=493$

תרשים 7. המידה שבה הורים מסכימים עם הטענה כי לימוד השואה במסגרת בית הספר הוא מרכיב חשוב בגיבוש הזהות היהודית, כלל המדגם ועל-פי מוצא (N=495)

האם הורים מעונינים כי בית הספר ינהיג תכנית שתעסוק בנושא בר/בת-מצווה? ההורים נשאלו האם היו מעונינים שבית הספר, שבו לומד ילדם, יקיים תכנית שתעסוק בנושא בר/בת-מצווה. הממצאים מראים, כי 66% מכלל ההורים מעונינים מאוד או די מעונינים שתתקיים תכנית מסוג זה, לעומת 18% מההורים שדי לא מעונינים או לגמרי לא מעונינים. לא נמצא הבדל מובהק, בניחות על-פי מין, בין אימהות לאבות. כמו כן, לא נמצאו הבדלים בין רמות ההשכלה, 'משפחות צעירות' לעומת 'משפחות מבוגרות' או בקרב קבוצות המוצא השונות.

האם בית הספר ערוך לביצוע ההיכרות עם היהדות?

לבסוף, כשההורים נשאלו האם הם סבורים כי בית הספר ערוך להעביר לילדם את ההיכרות והיחס הראויים כלפי היהדות, הם הביעו הסתייגות מסוימת, על בסיס היכרותם עם בית הספר וצוות המורים, לגבי היערכותו של בית הספר בנושא זה: כ-29% טוענים כי בית הספר לא כלי-כך ערוך או לגמרי לא ערוך וכ-24% מההורים סבורים כי בית הספר ערוך במידה בינונית ('ככה-ככה, באמצע'). לא נמצא הבדל מובהק בין אימהות לאבות ביחס לשאלה זו. כמו כן, לא נמצאו הבדלים בהשוואה בין קבוצות ההשכלה השונות, רמת הדתיות השונה ועל-פי גיל.

העדפות הורים לגבי ציון חגים ומועדי ישראל במסגרת בית הספר

ההורים נשאלו האם הם מעונינים שבבית הספר, שבו לומד ילדם, יציגו את החגים ומועדי ישראל. מתרשים 8 עולה, כי כ-68% מכלל ההורים מעונינים מאוד שבבית הספר, שבו לומד ילדם, יציגו חגים ומועדי ישראל וכ-27% די מעונינים. אחוז קטן מאוד (פחות מ-1.5%) לא מעונינים²⁴ בתכנים הקשורים לחגים ולמועדים.

ניתוח העדפות ההורים לגבי חגים ומועדים על-פי מוצא, מעלה הבדלים משמעותיים²⁵. מהממצאים עולה, כי רוב ילידי אסיה-אפריקה ורוב ילידי ישראל (כ-76% בכל אחת מהקבוצות) מעונינים מאוד שבית הספר, שבו לומד ילדם, יציג את החגים ומועדי ישראל, לעומת 66% מילידי אירופה-אמריקה ורק 46% מילידי ברית המועצות. 41% נוספים מילידי ברית המועצות די מעונינים בכך, לעומת 26%-20% בשאר שלושת קבוצות המוצא. רק אחוז קטן אינו מעונין כלל או די לא מעונין (2%-0.7%).

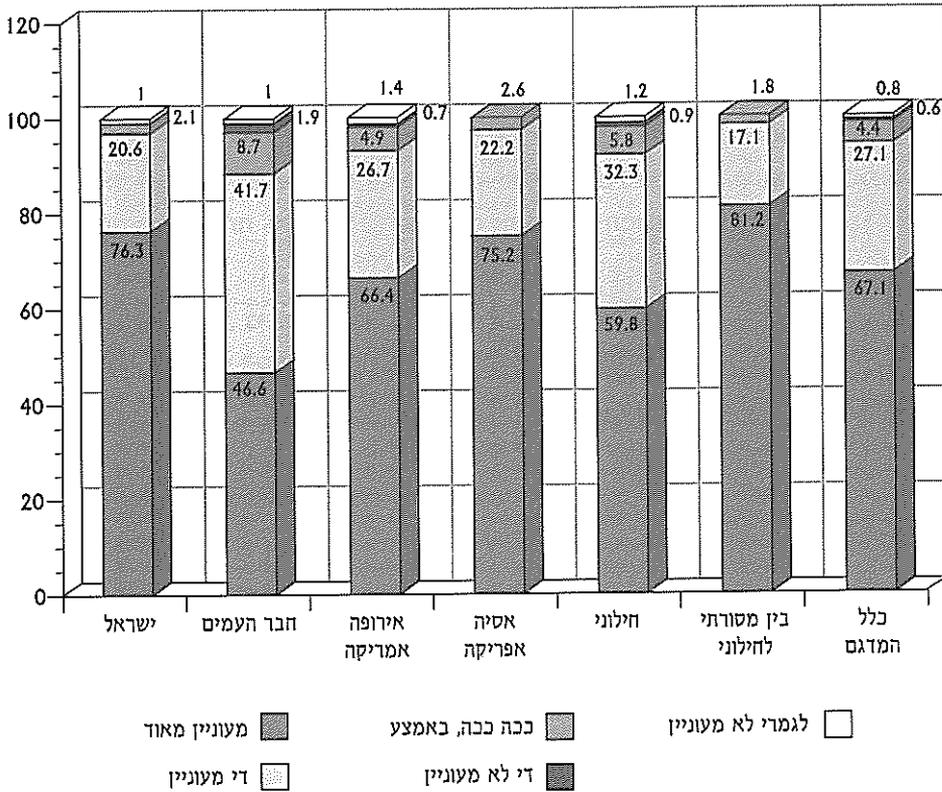
ניתוח על-פי רמת דתיות מעלה, כי בקרב ההורים שמגדירים עצמם 'בין מסורתיים לחילונים', כ-81% מעונינים מאוד שחגי ישראל יציגו במסגרת בית הספר, לעומת 61% מקרב ההורים שמגדירים עצמם 'חילונים'.

לא נמצא הבדל מובהק בין אימהות לאבות ובין רמות ההשכלה השונות לגבי המידה שבה מעונינים שבית הספר, שבו לומד ילדם, יציג חגים ומועדי ישראל. כמו כן, ניתוח על-פי גיל לא מעלה הבדלים מובהקים בין 'משפחות צעירות' (הורים עד גיל 39) לבין 'משפחות מבוגרות' (הורים בני 40 ומעלה).

²⁴ די לא מעונינים או לגמרי לא מעונינים

²⁵ מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים בין קבוצות המוצא – $\chi^2=33.419$, $df=12$, $p=.001$, $N=496$

תרשים 8. המידה שבה ההורים מעוניינים שחגים ומועדי ישראל יצוינו במסגרת בית הספר, כלל המדגם ועל-פי מוצא ורמת דתיות (N=489)

* מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים על-פי רמת דתיות: $\chi^2=25.016$, $df=4$, $p=.000$, $N=499$

כדי להבין מה הן הסיבות לכך שההורים מעוניינים או לא מעוניינים בציון החגים והמועדים במסגרת בית הספר נבחר נושא זה בראיונות מפורטים. הגורמים המרכזיים לכך שהם מעוניינים היו: "זה חשוב כדי ישלים את מה שניתן בבית" (אם בת 44, ממוצא אשכנזי, בעלת תואר אקדמי), חשוב שהילדים יבינו מדוע חוגגים את החג וילמדו כיצד חוגגים אותו, חשוב שיכירו את המסורת בגלל שבמסגרת המשפחה אין דגש רב בנושא, ו"כך בהמשך יוכלו לבצע את הבחירה מתוך הכרה של שני העולמות" (אם בן 41, ממוצא מזרחי, בעל השכלה יסודית). כלומר, מניעי ההורים לכך שחגים ומועדים יצוינו במסגרת בית הספר קשורים עם ההתרששות המשפחתית: הן בהמשך למה שניתן בבית והן משום שתכנים אלו אינם מקבלים דגש במסגרת המשפחה, וקיים רצון לחשוף את הילדים לנושא החגים, כדי לא למנוע מהילדים את אפשרות הבחירה בין הדת לחילוניות. מניע נוסף, שעולה מדברי ההורים, הוא שציון החגים והמועדים במסגרת בית הספר הוא חלק מגיבוש הזהות היהודית של הילד ומטיפוח תחושת השייכות לעם היהודי: "בתוך חברה יש משהו מאוד מחזק ונעים בטקסים, בציפייה לחגים, בדברים שקשורים לחגים – מחזק שורשים ונתן הצדקה לקיום שלנו כאן, לעובדה שאנחנו עם ייחודי..." (אם בת 48, ממוצא אשכנזי, בעלת תואר אקדמי). בקרב העולים מחבר העמים עולה הטענה, כי היכרות עם החגים וחגיגת החגים, תעזור בתהליך ההשתלבות – זה יקרב אותם יותר לישראליות ו"הפוך" אותם לישראלים.

הורים שאינם מעוניינים כי החגים והמועדים יציגו במסגרת בית הספר מסבירים, כי "כמעט לכל החגים נותנים פרשנות דתית" (אב בן 39, יליד חבר העמים, בעל השכלה על-תיכונית). כמו כן, לדברי אם בת 49, ממוצא אשכנזי, בעלת השכלה על-תיכונית "ישנם דברים חשובים יותר שבית הספר צריך להשקיע בהם כמו לימודי מדעים, היסטוריה וספרות... בבית אומצו המנהגים היפים בעינינו".

חג השבועות

ההורים נשאלו, איזה דגש היו מעדיפים שינתן בבית הספר בעת לימוד חג השבועות. נמצא כי כלל ההורים מעדיפים שהדגש יושם בשילוב בין חג הקציר והטבע ובין הברית בין העם לאלוהיו בעת מתן התורה בהר סיני (47%). יתרה מכך, יותר מ-36% מעדיפים להדגיש רק את חג הקציר והטבע. ממצא זה מתיישב עם הממצאים שמציגים את תפיסת חג השבועות כחג בעל אופי חילוני יותר מדתי, כפי שניתן יהיה לראות בהמשך (תרשים 9: עמודת כלל המדגם).

בהשוואה בין אימהות לאבות נמצא, כי אימהות מעדיפות את השילוב של שני הדגשים, לעומת אבות שמעדיפים את הדגש של חג הקציר והטבע בלבד²⁶. בהשוואה בין משפחות על-פי מוצא²⁷, נמצא כי בקרב יוצאי אסיה-אפריקה וילידי ישראל קיימת העדפה לשילוב בין שני הדגשים, שילוב חג הקציר והטבע עם הברית בין העם לאלוהיו בעת מתן התורה בהר סיני, בעוד שיוצאי ברית המועצות/חבר העמים מעדיפים את הדגש של חג הקציר והטבע בלבד. יוצאי אירופה-אמריקה, לעומת זאת, אינם חד-משמעיים בהעדפותיהם: 44% מעדיפים את הדגש של חג הקציר והטבע בלבד ו-44% את השילוב של שני הדגשים. **ניתוח על-פי רמת השכלה מעלה,** כי בקרב בעלי ההשכלה התיכונית קיימת העדפה לשילוב של שני הדגשים, הדגשת חג הקציר והטבע ביחד עם חג מתן תורה, לעומת בעלי ההשכלה העל-תיכונית או האקדמית, שלא מעידים על העדפה חד-משמעית – חלקם מעדיפים את הדגש של חג הקציר והטבע בלבד, ואילו אחרים את שילוב דגש זה עם הדגש של חג מתן התורה בהר סיני²⁸.

בניתוח על-פי רמת דתיות נמצא, כי בקרב משפחות 'חילוניות' מועדף הדגש של חג הקציר והטבע בלבד, ובקרב משפחות שמגדירות עצמן 'בין מסורתיות לחילוניות' קיימת העדפה לשילוב של שני הדגשים²⁹. **בבחינת ההבדלים בין 'משפחות צעירות' למשפחות מבוגרות,** לא נמצאו הבדלים מובהקים, כאשר הנטייה היא להעדיף את הדגש של חג הטבע והקציר או השילוב בין שני הדגשים. רק 15%-19% מעדיפים את הדגש של הברית בין העם לאלוהיו בעת מתן התורה בהר סיני.

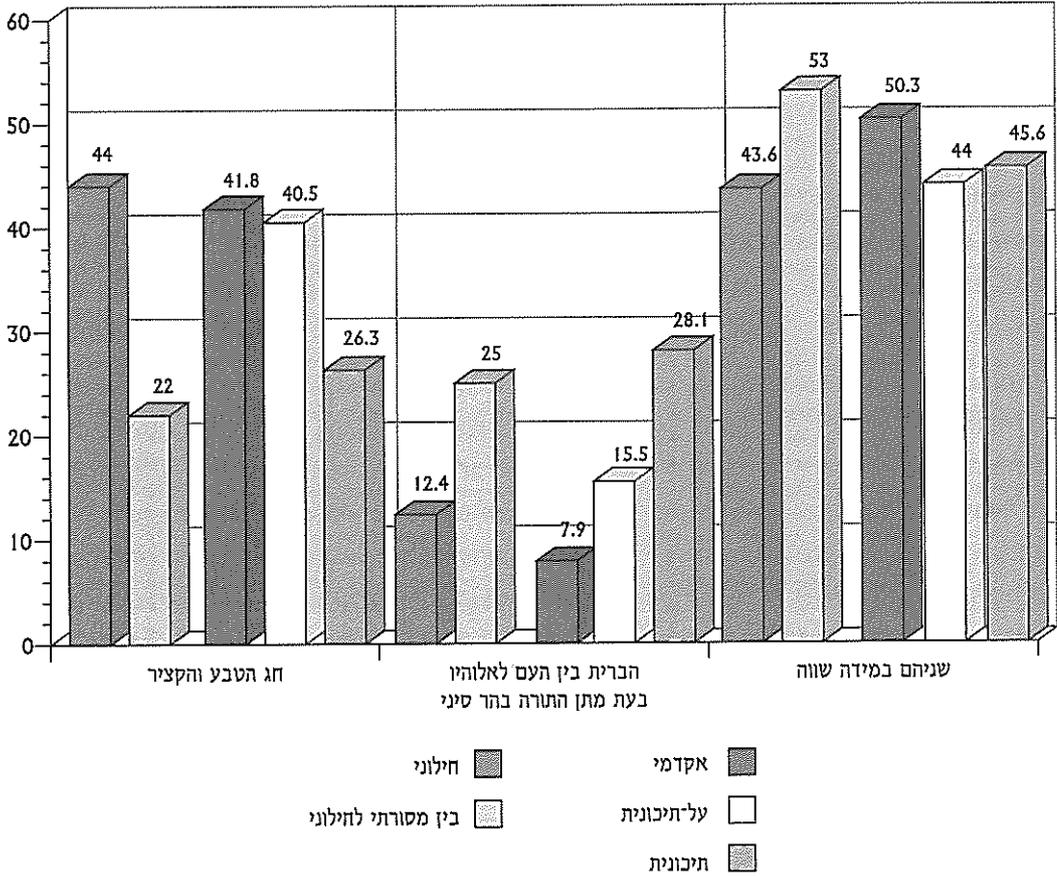
²⁶ מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים: מין – $\chi^2=7.316$, $df=2$, $p=.026$, $N=499$

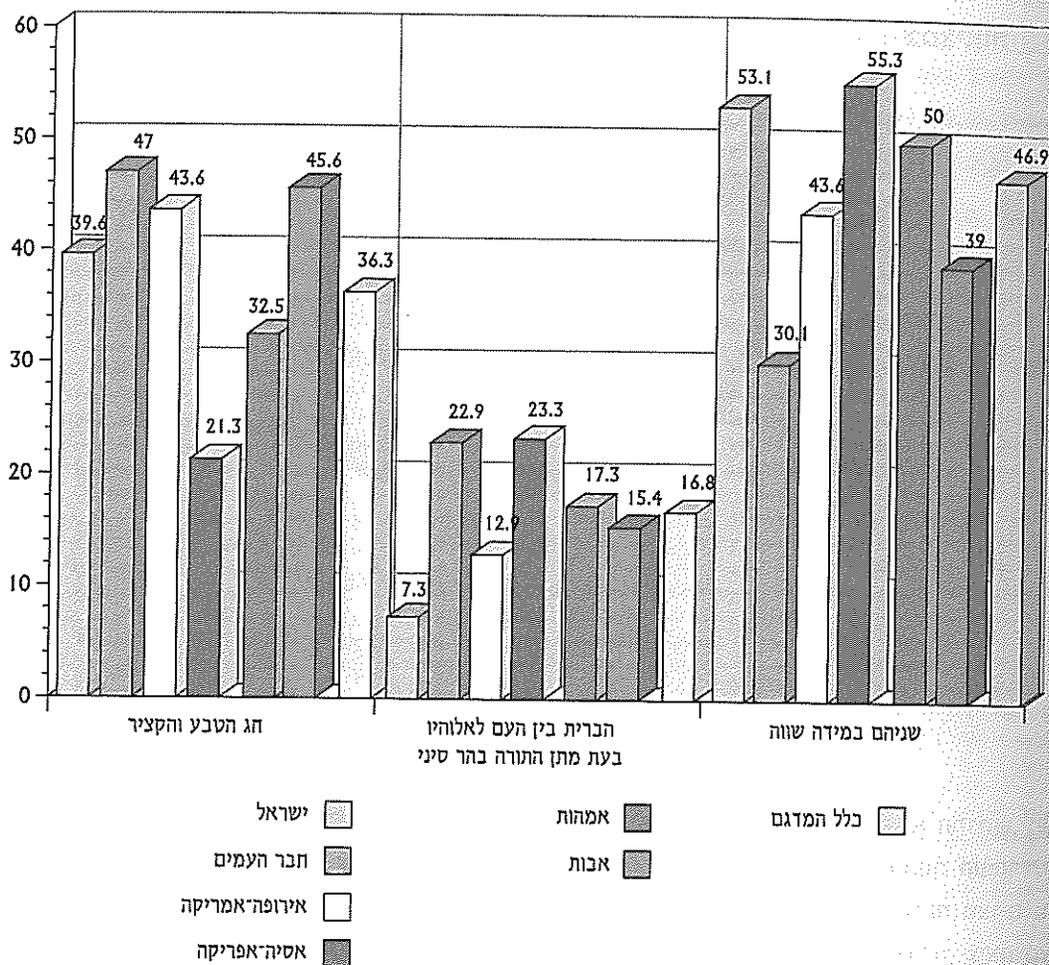
²⁷ מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים: מוצא – $\chi^2=34.666$, $df=6$, $p=.000$, $N=469$

²⁸ מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים: רמת השכלה – $\chi^2=28.539$, $df=4$, $p=.000$, $N=465$

²⁹ מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים: רמת דתיות – $\chi^2=26.447$, $df=2$, $p=.000$, $N=471$

תרשים 9. הדגש שהורים היו מעדיפים שיינתן בעת לימוד חג השבועות בבית הספר, כלל המדגם ועליפי מין, מוצא, השכלה ורמת דתיות (N=471)

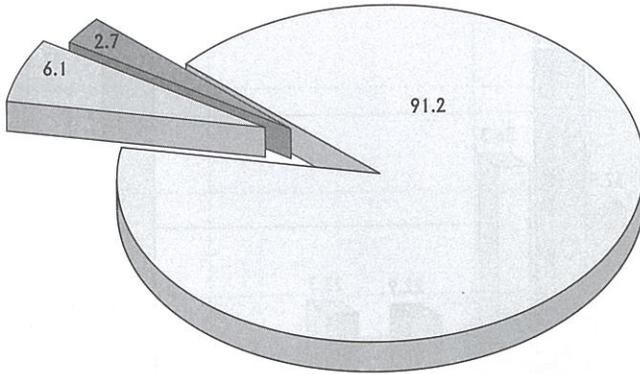

חג הפסח

בהתייחס לחג הפסח, קיימת הסכמה ברורה בקרב כלל ההורים (91%), כי לסיפור יציאת מצרים יש משמעות וחשיבות, גם אם לא התרחש (תרשים 10). גם ממצא זה מתיישב עם הממצאים בדבר חגיגת חג הפסח בקרב מרבית המשפחות באופי ההלכה היהודית או המתכונת המשלבת היבטים דתיים וחילוניים גם יחד (כפי שיוצג בהמשך).

תרשים 10. האם לסיפור יציאת מצרים יש משמעות וחשיבות בין אם התרחש במציאות ובין אם לא, כלל המדגם (N=476)

- מסכים שיש לו משמעות וחשיבות גם אם לא התרחש
- לא מסכים שיש לו משמעות וחשיבות גם אם לא התרחש
- בכל מקרה לא מסכים שיש לו משמעות וחשיבות

כדי להעמיק את ההבנה בדבר הטענה, כי לסיפור יציאת מצרים יש משמעות וחשיבות גם אם לא התרחש, נשאלו ההורים ברואיונות המפורטים מהי המשמעות של סיפור יציאת מצרים? לטענת ההורים, המשמעות העיקרית היא המשמעות הסימבולית של היציאה מעבדות לחירות וההתגבשות הלאומית לעם. בעצם, סיפור יציאת מצרים נתפס כהתאחדות שניים-עשר השבטים לעם אחד ותחילתו של עם ישראל. חלק מההורים טוענים, כי סיפור יציאת מצרים מבהיר להם ולילדיהם את פשר המאבק על ארץ ישראל, מחזק את הנוכחות של העם היהודי בארץ ומאידך, יש הרואים בסיפור מסר למעבר מעם נכבש לעם כובש. בקרב העולים מברית המועצות סיפור זה מהווה "דוגמה מצוינת עבור עולים חדשים המראה כי על כל הקשיים בהתחלה ניתן להתגבר, סבלנות והתעקשות מתמדת יתנו פירות בסופה של הדרך" (אם בת 36, ילידת חבר העמים, בעלת תואר אקדמי). כלומר, עצם השאלה האם הסיפור התרחש או לא איננה משמעותית, אלא העובדה כי הסיפור הוא חלק מהאתוס היהודי המשרת מסרים שונים, היא החשובה יותר.

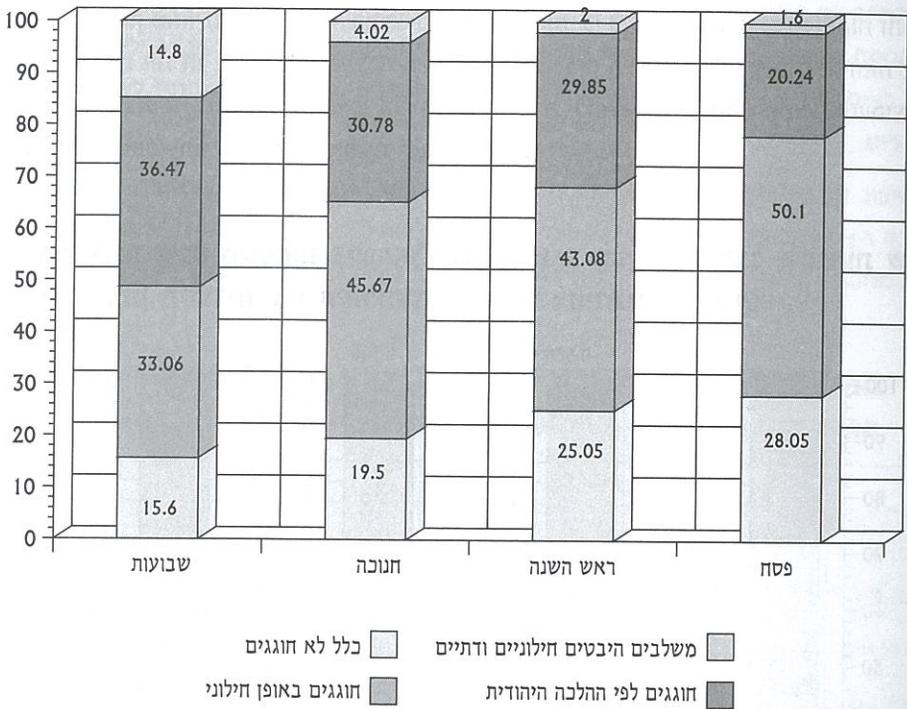
מעט מאוד הורים סבורים כי לסיפור אין כלל משמעות וחשיבות גם אם התרחש, בטענה כי זהו סיפור כמו כל סיפור מהתנ"ך, המנסה להאדיר ולהעצים את הכוח העליון שאינו תלוי באדם (והם אינם מאמינים בו). הורים אלה רואים בסיפור "חלק מההתנשאות היהודית" (אב בן 44, ממוצא אשכנזי, בעל השכלה תיכונית).

אופן חגיגת חגים ומועדי ישראל בקרב משפחות בישראל

בנוסף לבחינת העדפות ההורים ביחס לתכנים, למקצועות ולפעילויות השונות המתקיימות במסגרת בית הספר ומעבר לשאלה האם ההורים מעונינים כי במסגרת בית הספר יצוינו חגים ומועדי ישראל, המחקר בחן את האופן שבו חוגגות משפחות בישראל חגים ומועדים. זאת, כדי להטיב ולהבין את אופי הגדרת הזהות היהודית בידי ההורים ואת הפרקטיקות המתקיימות בקרב המשפחה. בתרשים 11 ניתן לראות כי בקרב 78% מהמשפחות נוהגים לחגוג את חג הפסח לפי

ההלכה היהודית או שמשלבים היבטים חילוניים ודתיים. בקרב 68% מהמשפחות נוהגים לחגוג באותה מתכונת את ראש השנה ובקרב 65% את חג החנוכה. אחוז קטן מאוד אינו חוגג כלל חגים אלו (2%-4%). אפשר לומר, כי למעט חג השבועות (אשר כ-49% מהמשפחות חוגגות אותו במתכונת ההלכה היהודית או בשילוב של היבטים חילוניים ודתיים), משפחות בישראל אכן נוטות לחגוג את חגי ומועדי ישראל, כאשר המתכונת הנפוצה היא שילוב היבטים חילוניים ודתיים. כשנשאלו ההורים, האם היו עושים שימוש במרכזי מידע המספקים ידע והדרכה על דרכים חילוניות לחוג חגים בחוג המשפחה, מרביתם (57% ציינו, כי לא היו עושים שימוש במרכזי מידע מסוג זה.

תרשים 11. המתכונת שבה משפחות בישראל חוגגות חגים ומועדים, כלל המדגם*

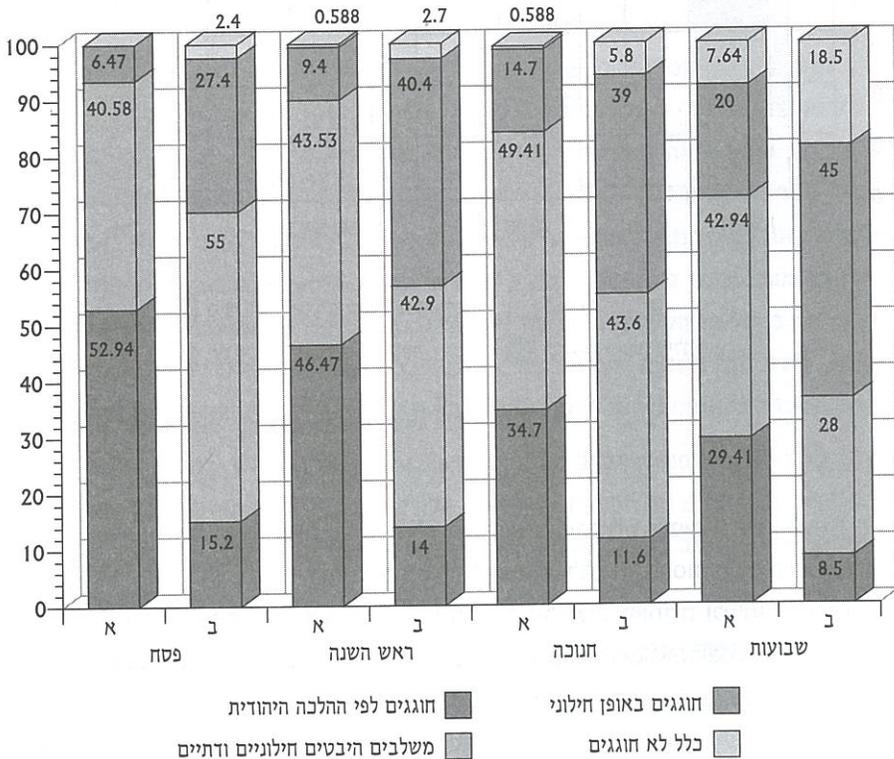
* לגבי ראש השנה, פסח ושבועות N=499, לגבי חג חנוכה N=497

במטרה ללמוד על המשמעות של חגיגת חגים באופן חילוני או בשילוב היבטים חילוניים ודתיים, נשאלו ההורים בראיונות מפורטים, כיצד זה בא לידי ביטוי באופן מעשי בחג הפסח ובחג השבועות. לגבי חג הפסח, היבט חילוני של החג נתפס לרוב על-ידי ההורים כאיסוס קריאת ההגדה, כנסיעה בחג, כאי-הקפדה על כלים מיוחדים ולעיתים גם כאי-שמירת כשרות, שמתבטאת באכילת לחם במהלך החג ואף בזמן ארוחת החג. בנוסף, יש המסבירים כי ההיבט החילוני בא לידי ביטוי בארוחה החגיגית המשפחתית, שאיננה בהכרח מתרחשת בהתאם להלכות החג, ובשירת שירים שאינם קשורים לחג: "החגיגה של פסח נעשית ללא ידע או התייחסות לאספקטים דתיים כלשהם, אלא הדגש הוא על הישיבה של כולם ביחד והשירים שגורמים הנאה" (אב בן 56, ממוצא אשכנזי, בעל תואר אקדמי); "הדגש הוא על ההיבט החברתי ולא הדתי" (אב בן 44, ממוצא אשכנזי, בעל השכלה תיכונית). חלק מההורים מציינים, כי הם עדיין שומרים על הצביון הדתי (חלקית, לפחות) כדי

לתת לילדים תחושת חג. כמו כן, הפרקטיקות של החג, כמו קריאת ההגדה והחבאת האפיקומן, גורמות הנאה לילדים. לגבי חג השבועות נמצא, כי חגיגת החג באופן חילוני, ואף באופן המשלב בין שני היבטים, כוללת שילוב של מוצרי החלב בארוחת החג: "ארוחה חלבית" (אם אכן מתקיימת), "ומשפריצים הרבה מים..." (אב בן 41, ממוצא מזרחי, בעל השכלה יסודית). חלק מההורים ציין, כי אינם חוגגים חג זה בגלל שהוא נתפס כיום חופש בלבד, ככלל ימי החופש.

אופן חגיגת חגים ומועדי ישראל בקרב משפחות בישראל, עליפי רמת דתיות: ניתוח חגיגת חגים ומועדים, על-פי רמת דתיות, מעלה כי בקרב ההורים שהגדירו את זהותם היהודית 'בין מסורתית לחילונית', יותר מ-93% חוגגים את חג הפסח לפי ההלכה היהודית או משלבים היבטים חילוניים ודתיים (כ-53% טוענים, כי הם חוגגים לפי ההלכה היהודית). 90% חוגגים באותה מתכונת את ראש השנה וכ-85% את חג החנוכה (ראו תרשים 12: התפלגות לפי חגים). גם בקרב תת-קבוצה זו, חג השבועות נחגג בשיעור נמוך לפי אופי יהודי דתי, ביחס לחגים האחרים, אם כי אחוז החוגגים חג זה במתכונת המתוארת גבוה מאוד (73%), יחסית. בתרשים 12 ניתן לראות, כי בקרב ההורים שמגדירים את זהותם היהודית כ'חילונית', 70% חוגגים את חג הפסח לפי ההלכה היהודית או משלבים היבטים חילוניים ודתיים, וזאת בהשוואה ל-56% ו-55% שחוגגים באותה מתכונת את ראש השנה וחג החנוכה, בהתאמה. בדומה לממצאים שהוצגו קודם, חג השבועות נחגג פחות באופי יהודי דתי, ביחס לחגים האחרים (37%).

תרשים 12. המתכונת שבה משפחות בישראל חוגגות חגים ומועדים, בקרב משפחות שהגדירו את זהותן היהודית 'בין מסורתית לחילונית' ו'חילונית' (אחוזים)

* א' = בקרב משפחות 'בין מסורתיות לחילונית': לגבי ראש השנה, פסח ושבועות, N=170. לגבי חג החנוכה, N=169
 * ב' = בקרב משפחות 'חילונית': לגבי ראש השנה, פסח ושבועות N=329, לגבי חג החנוכה N=328

השוואה בין שתי הקבוצות מעלה, כי בקרב ה'חילוניים', המתכונת הנפוצה לחוג חגים היא באופן המשלב היבטים חילוניים ודתיים (פרט לחג השבועות הנחגג בעיקר במתכונת חילונית), אולם בקרב אוכלוסיית ההורים, שמגדירה את זהותה היהודית 'בין מסורתית לחילונית', המתכונת העיקרית לחוג את ראש השנה וחג הפסח היא באופי ההלכה היהודית ואילו את חג החנוכה וחג השבועות הם נוטים לחגוג במתכונת המשלבת היבטים חילוניים ודתיים. כלומר, חגים הנפתחים כחלק מהדת היהודית נחגגים באופן דתי, הן בקרב ההורים שמגדירים עצמם 'בין מסורתיים לחילוניים' והן בקרב ה'חילוניים', אם כי באופן המשלב גם היבטים הדתיים וגם היבטים חילוניים³⁰.

אופן חגיגת חגים ומועדי ישראל בקרב משפחות בישראל, על-פי מוצא: ניתוח על-פי מוצא (לוח 4) מעלה הבדלים לגבי המתכונת שבה נוטים לחגוג חגים ומועדים בישראל: בקרב ילידי אסיה-אפריקה המתכונת הנפוצה לחגוג את ראש השנה וחג הפסח היא על-פי ההלכה היהודית. בקרב ילידי אירופה-אמריקה ובקרב ילידי ישראל המתכונת הנפוצה היא שילוב של היבטים דתיים עם היבטים חילוניים, ובקרב ילידי ברית המועצות/חבר העמים המתכונת הנפוצה היא לחגוג את ראש השנה וחג הפסח באופן חילוני³¹. המתכונת הנפוצה לחגוג את חג החנוכה (לוח 5) בקרב ילידי ברית המועצות/חבר העמים היא באופן חילוני, וזאת בהשוואה לשלוש קבוצות המוצא האחרות, אשר נוהגות לשלב היבטים דתיים עם היבטים חילוניים.

ממצא המתיישב עם ממצאים קודמים מראה, כי המתכונת הנפוצה לחגוג את חג השבועות בקרב משפחות ממוצא אסיה-אפריקה היא שילוב של היבטים דתיים עם היבטים חילוניים ואילו בקרב שלוש קבוצות המוצא האחרות, המתכונת הנפוצה היא מתכונת חילונית. בקרב ילידי ברית המועצות קיימת נטייה אף לא לחגוג חג זה כלל.

לוח 4. המתכונת שבה נחגגים ראש השנה וחג הפסח בקרב משפחות בישראל, התפלגות על-פי מוצא (אחוזים)

פסח				ראש השנה				
ד	ג	ב	א	ד	ג	ב	א	
13.6	23.7	20.1	47.7	9.7	22.7	15.3	45.8	לפי ההלכה היהודית
38.8	58.8	61.1	41.8	32.0	52.6	47.2	40.5	משלבים היבטים חילוניים ודתיים
41.7	16.5	18.8	9.8	53.4	7.23	36.1	12.4	חוגגים באופן חילוני
5.8	1.0		0.7	4.9	1.0	1.4	1.3	כלל לא חוגגים

מקרא: א=אסיה-אפריקה; ב=אירופה-אמריקה; ג=ילידי ישראל; ד=ברה"מ/חבר העמים.

³⁰ מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים: ראש השנה – $\chi^2=85.924$, $df=3$, $p=.000$, $N=499$ – פסח – $\chi^2=67.082$, $df=3$, $p=.000$, $N=499$ – שבועות – $\chi^2=60.774$, $df=3$, $p=.000$, $N=497$ – חנוכה – $\chi^2=89.856$, $df=3$, $p=.000$, $N=497$

³¹ מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים: ראש השנה – $\chi^2=90.392$, $df=9$, $p=.000$, $N=497$ – פסח – $\chi^2=76.591$, $df=9$, $p=.000$, $N=495$ – חנוכה – $\chi^2=89.588$, $df=9$, $p=.000$, $N=497$ – שבועות – $\chi^2=52.579$, $df=9$, $p=.000$, $N=497$

לוח 5. המתכונת שבה נחגגים חג החנוכה וחג השבועות בקרב משפחות בישראל, התפלגות על-פי מוצא (אחוזים)

שבועות				חנוכה				
ד	ג	ב	א	ד	ג	ב	א	
7.8	15.5	9.1	26.6	6.8	19.6	14.0	32.9	לפי ההלכה היהודית
24.3	34.0	34.3	37.0	31.1	44.3	55.9	46.7	משלבים היבטים חילוניים ודתיים
37.9	43.3	40.3	27.9	49.5	34.0	28.7	18.4	חוגגים באופן חילוני
30.1	7.2	16.1	8.4	12.6	2.1	1.4	2.0	כלל לא חוגגים

* מקרא: א = אסיה-אפריקה; ב = אירופה-אמריקה; ג = ילידי ישראל; ד = ברה"מ/חבר העמים.

אופן חגיגת חגי ומועדי ישראל בקרב משפחות בישראל, על-פי רמת השכלה: ניתוח על-פי רמת השכלה מעלה הבדלים לגבי המתכונת שבה משפחות נוטות לחגוג חגים ומועדים בישראל: המתכונת הנפוצה לחגוג את ראש השנה וחג הפסח בקרב משפחות בעלות השכלה תיכונית היא על-פי ההלכה היהודית, לעומת משפחות בעלות השכלה על-תיכונית והשכלה אקדמית, הנוהגות לשלב היבטים דתיים עם היבטים חילוניים³².

לגבי חג החנוכה, המתכונת הנפוצה לחגוג חג זה בקרב משפחות בעלות השכלה תיכונית היא שילוב היבטים דתיים עם היבטים חילוניים ובמתכונת ההלכה היהודית. בקרב משפחות בעלות השכלה על-תיכונית והשכלה אקדמית, המתכונת הנפוצה היא שילוב של היבטים דתיים עם היבטים חילוניים או באופן חילוני³².

בדומה לממצאים קודמים, המתכונת הנפוצה לחגוג את חג השבועות בקרב משפחות בעלות השכלה תיכונית היא שילוב של היבטים דתיים עם היבטים חילוניים ואילו בקרב משפחות בעלות השכלה על-תיכונית או אקדמית, המתכונת הנפוצה היא במתכונת חילונית³².

ניתוח על-פי גיל לא מעלה הבדלים מובהקים בין 'משפחות צעירות' (הורים עד גיל 39) לבין 'משפחות מבוגרות' (הורים בני 40 ומעלה), באופן שבו הן נוהגות לחגוג חגים ומועדים אלו.

יום השואה ויום העצמאות

בנוסף לשאלות לגבי האופן שבו נחגגים חגים בעלי אופי יהודי, בחן המחקר האם משפחות בישראל נוהגות לציין מועדים בעלי אופי 'לאומי-יהודי' (כמו יום השואה), ומועדים בעלי אופי 'ישראלי' (יום העצמאות). הממצאים מלמדים כי יותר מ-91% מכלל המשפחות נוהגות לחגוג את יום העצמאות, ו-78% מהמשפחות נוהגות לציין את יום השואה בחוג המשפחה (ראו תרשים 13).

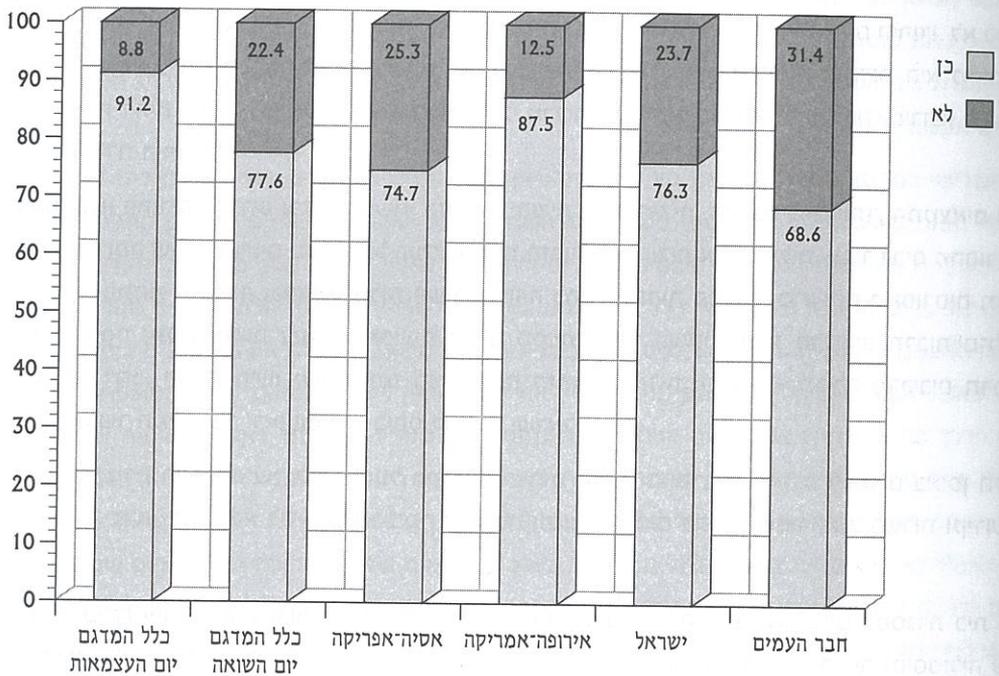
³² מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים: ראש השנה – $\chi^2=52.611$, $df=6$, $p=.000$, $N=493$ – פסח – $\chi^2=49.192$, $df=6$, $p=.000$, $N=493$

** מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים: חנוכה – $\chi^2=35.373$, $df=6$, $p=.000$, $N=491$

*** מבחן χ^2 לבחינת מובהקות ההבדלים: שבועות – $\chi^2=44.277$, $df=6$, $p=.000$, $N=493$

יום השואה ויום העצמאות בקרב משפחות, המובחנות על-פי מוצא: בתרשים 13 ניתן לראות כי 88% מהמשפחות ממוצא אירופה-אמריקה נוהגות לציין את יום השואה במסגרת המשפחה, לעומת 76% ו-75% ממשפחות של ילידי ישראל או ממוצא אסיה-אפריקה, בהתאמה. בקרב משפחות של יוצאי ברית המועצות/חבר העמים, 69% נוהגות לציין את יום השואה בקרב המשפחה. בבחינת השוני בין קבוצות המוצא ביחס ליום העצמאות, לא נמצאו הבדלים מובהקים בין הקבוצות.

תרשים 13. ציון יום השואה ויום העצמאות בחוג המשפחה, כלל המדגם, וציון יום השואה על-פי מוצא³³ (N=499)

³³ לגבי יום העצמאות לא מוצגת התפלגות על-פי מוצא היות ולא נמצאו הבדלים מובהקים.

סיכום

במרכז המחקר עמדה שאלת העדפות הורים חילונים לגבי תכנים יהודיים הנלמדים במסגרת בית הספר. המחקר בחן העדפות אלו בקרב אוכלוסיית ההורים, אשר ילדיהם לומדים בבתי-ספר ממלכתיים (כלליים). מרבית ההורים בקבוצה זו מגדירים את זהותם ביחס לדת כ'חילונית', אך חלק מן ההורים מגדירים את זהותם ביחס לדת 'בין מסורתית לחילונית'. עבור אוכלוסייה זו המחקר ביקש לברר את משמעות המושג 'זהות יהודית', באמצעות עמדות שונות והיחס למסורת היהודית, בעיקר בנוגע לחגים ולמועדים.

במטרה להבין את מהות הזהות היהודית בקרב אוכלוסייה זו, המחקר ניסה לבחון את האופן שבו תופסים המרווינים את היהדות: האם עבורם היא, בראש ובראשונה, דת או מורשת תרבותית-לאומית. מרבית ההורים רואים ביהדות את המורשת התרבותית-לאומית של העם היהודי, בעוד שרק מקצתם רואים ביהדות את הדת של העם היהודי. לא במפתיע, עבור המשיבים (המאופיינים מלכתחילה בכך שהם מגדירים עצמם כבעלי זהות חילונית) היהדות היא מקור לזהות לאומית ולא לזהות דתית. ראייה לכך ניתן למצוא בממצא, כי מרבית ההורים סבורים שלהיות יהודי פירושו להיות שייך לעם היהודי ולא לדת היהודית.

בנוסף, כשנתבקשו ההורים להכריע איזו מבין שתי הזהויות, יהודית או ישראלית, חשבה להם יותר, הממצאים מראים, כי בעוד ששיעור דומה של מרווינים מצביע על העדפת אחת הזהויות – יהודית או ישראלית, עבור רבים מההורים שתי הזהויות הללו לא ניתנות להפרדה ושתייהן בעלות חשיבות שווה בהגדרת זהות המשיב. בראיונות המפורטים נמצא, כי זהות יהודית נתפסת אמנם כזהות בעלת מאפיינים דתיים מסוימים, אך בעיקר בעלת מרכיבים תרבותיים-לאומיים בהקשר היסטורי רחב. הזהות הישראלית איננה סותרת את הזהות היהודית, שכן היא מכילה מרכיבים תרבותיים-לאומיים, אך בהקשר המיידי של 'כאן ועכשיו' ביחס למדינת ישראל.

בניסיון לברר את מידת השמירה של ההורים על המסורת הדתית נמצא, כי מרבית ההורים שומרים באופן חלקי על המסורת שמקורה בדת, דבר הבא לידי ביטוי בעיקר בפרקטיקות של טקסים בחגים, שמירה על כשרות וקידוש בליל שבת.

במרכז המחקר עמדו שאלות הקשורות להעדפות ההורים ביחס לתכנים הלימודיים המועברים במסגרת בית הספר. בהקשר זה הוצגה להורים קשת רחבה של מקצועות לימוד, המתייחסת לתחום המורשת היהודית (היסטוריה של עם ישראל, תנ"ך), תחום המדע והטכנולוגיה (מתמטיקה, ביולוגיה ומחשבים) ומקצועות הומניסטיים אחרים (גיאוגרפיה, ציור ואומנות והיסטוריה כללית). נמצא, כי ההורים מייחסים חשיבות רבה ביותר למקצועות האוניברסליים, כמו מתמטיקה, מחשבים, היסטוריה וביולוגיה. מקצוע התנ"ך הוא בעל חשיבות נמוכה יחסית. כמו כן, כאשר ההורים נתבקשו להקצות שעות לימוד נוספות בין התחומים השונים, נמצא כי ההורים מקצים יותר שעות למקצועות האוניברסליים ולמקצועות ההומניסטיים הכלליים, בהשוואה למקצועות הקשורים לתחום המורשת היהודית.

במהלך הסקר, ההורים נתבקשו להתייחס באופן ממוקד לנושאים הקשורים להיבטים דתיים ויהודיים, לתחומי לימוד הנושאים אופי יהודי מגוון והנוגעים לציונות, לתרבות, ללאומיות ולתכנים הקשורים בדת. הממצאים מראים, כי התחומים בעלי אופי יהודי הקשורים לציונות, ללאומיות ולתרבות הם החשובים ביותר, בעוד שהנושאים הקשורים ליהדות כדת נתפסים כחשובים פחות. כלומר, גם כאשר להורים ניתנת אפשרות לבחור מתוך נושאים יהודיים בלבד, הם מעדיפים את הנושאים שנותנים ביטוי לאלמנטים לאומיים, תרבותיים והיסטוריים על-פני אלמנטים דתיים.

מעבר לכך, גם כאשר ההורים עומדים בפני נושא לימוד שהוא דתי מובהק (כמו סיפור דוד וגלית, סיפור יציאת מצרים) הם מעדיפים שהפרשנות בבית הספר תתייחס להיבט הלאומי ולא להיבט הדתי שבסיפור.

נושא הלאומיות בולט במיוחד כאשר מדובר בהעדפות ההורים לגבי פעילויות שונות הקשורות לזהות היהודית. להורים ניתנה רשימה של פעילויות, כמו ביקור במוזיאון 'יד ושם', ביקור במוזיאון להתיישבות הצייונית, סמינר לזהות יהודית וצייונית ועוד, ומתוכה נתבקשו לדרג את מידת החשיבות של כל אחת מהפעילויות. הממצאים מראים שמרואיינים מייחסים חשיבות רבה במיוחד לנושא השואה בהיסטוריה היהודית, ובנוסף מעדיפים פעילויות המחזקות את הזיקה הצייונית על-פני דברים אחרים.

כשנשאלו ההורים האם הם מעוניינים שבמסגרת בית הספר יציגו חגים ומועדי ישראל נמצא, שכמעט כל ההורים מעוניינים בכך, אך דבר זה אינו נובע בהכרח מתוך הרצון לציין את הממד הדתי שבחגים הללו, דבר המקבל ביטוי בראיונות המפורטים שנערכו עם חלק מן ההורים. מראיונות אלה עולה, כי חלק מהמשיבים רואים בטקסים הדתיים של בית הספר המשך או השלמה למה שניתן בבית, בלי לציין שמדובר בהמשך הקשור לתכנים דתיים, ואחרים מזהים בטקסים אלו את פוטנציאל השילוב של ילדיהם בחוויה הלאומית-ישראלית. קבוצה אחרת של הורים מעוניינת שהחגים יציגו במסגרת בית הספר, תוך הדגשת היבטים לא דתיים של החגים, כמו ההיבט העונתי שבחג השבועות וההיבטים הלאומיים הקשורים בפסח.

בחלק השלישי במחקר ניסינו לברר את היחס של ההורים לגבי החגים והמועדים, כפי שבאים לידי ביטוי במשפחתם. מתוך התייחסות לארבעה חגים דתיים – פסח, ראש השנה, חנוכה ושבועות, עולה כי ההורים נוהגים לחגוג חגים אלו בקרב המשפחה במתכונת המשלבת היבטים חילוניים ודתיים או באופן חילוני. מעטים מקרב ההורים מציינים, כי הם נוהגים לחגוג על-פי ההלכה היהודית או כלל לא חוגגים. ממצא זה מבהיר לכאורה מדוע ההורים מעדיפים שבית הספר ידגיש את התכנים הלאומיים על-פני התכנים הדתיים גרידא, וזאת משום שבביתם אין הם נותנים ביטוי בלבדי להיבטים הדתיים. כאשר ההורים נשאלו האם הם נוהגים לציין את יום השואה ויום העצמאות בקרב המשפחה, נמצא כי הרוב מציינים בדרך כזו או אחרת את החגים הללו. בחינת נתונים אלו מעניינת במיוחד לאור ההשוואה של שיעור ההורים שטענו כי אינם נוהגים לציין חגים אלו, לעומת שיעור ההורים שטענו כי אינם נוהגים לחגוג את ארבעת החגים שהוזכרו לעיל. הנתונים מראים שאחוז גבוה יותר מההורים כלל לא מצייין את יום השואה ויום העצמאות בהשוואה לשיעור ההורים שכלל לא חוגגים את החגים הדתיים. כלומר, לאור הממצאים שהוצגו עד כה היינו מצפים שבקרב ההורים יהיו שיעורים גדולים יותר של ציון מועדים וחגים לאומיים בהשוואה לחגיגת החגים הדתיים, אך מהנתונים עולה, שהורים מעדיפים לציין חגים דתיים בהיבטים לאומיים-תרבותיים מאשר לציין את החגים הנתפסים כלאומיים גרידא.

חשוב לציין שהמחקר הנוכחי התבצע בסוף שנת 2002 ובתחילת 2003, פרק זמן המציין המשך לתקופה הידועה כטעונה מאוד מבחינה ביטחונית, אשר במהלכה הסכסוך הפלשתיני-ישראלי הגיע לשיאים חדשים. בד בבד התנהלה בתקופה זו מערכת בחירות בעייתית, תחת איום מתמשך של פרוץ מלחמה בין עיראק לארצות הברית, שאימה גם על החברה בישראל. הדברים הללו יוצרים הקשר רחב יותר להבנת הממצאים, שביכולתם לרמוז על חיזוק המגמות הלאומיות של האוכלוסייה, כפי שבאו לידי ביטוי במחקר זה.